KÜLTÜR SERİSİ

DÜNYA EDEBİYATININ ÖLMEYEN ÜÇ TİPİ

HAMLET_DONKİŞOT FAUST

J. CALVET

ÇEVİREN

SUUT KEMAL YETKİN

RK

KÜLTÜR SERİSİ : 10

HAMLET, DON KİŞOT, FAUST

YÜKSELEN MATBAASI
· İSTANBUL — 1965 ·

PROF. J. CALVET

Dünya Edebiyatının Ölmeyen Üç Tipi:

Hamlet, Don Kişot, Faust

Çeviren:

Suut Kemal YETKİN

İkinci Baskı

İSTANBUL

REMZİ KİTABEVİ

93, Ankara Caddesi, 93

Suut Kemal Yetkin'in sanat ve edebiyat üzerine başka eserleri :

Edebî Meslekler	Remzi Kitabevi
Estetik Tarihi	Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
Sanat Meseleleri	d Yayınevi
Leonardo da Vinci'nin Sanatı	Millî Eğitim Bakanlığı
Edebiyat Konuşmaları	Remzi Kitabevi
Edebiyat Üzerine	Yenilik Yayınevi
Günlerin Götürdüğü	Varlık Yayınevi
Düşün Payı	Kitap Kitabevi
Yokuşa Doğru	Dernek Yayınevi

ÖNSÖZ

Hamlet, Don Kişot, Faust, dünya edebiyatının bu ölmeyen üç tipi, Prof. J. Calvet'nin *Les Types Universels dans les Littératures Etrangères* adındaki kitabından alınarak dilimize çevrilmiştir. Kitapta başka yedi tip daha vardır. Bunlardan bazısının, kendilerini ebedileştiren eserlerle edebiyatımızda doğrudan doğruya henüz bilinmemesi, bazısının da ikinci hattâ üçüncü derecede bulunması, modern edebiyatı ve düşünüşü en çok etkileyen ve dilimizde çevirileri bulunan üç şaheserin üç ölümsüz tipini seçmeme sebep oldu.

Hamlet, Don Kişot, Faust... Herbiri, iç hayatımızın bir yanını aksettiren birer savaş sembolüdür.

Don Kişot, düşle gerçeğin, Hamlet, istekle düşüncenin, Faust an ile ebediliğin, yaşamak isteği ile mutlak bilginin savaşıdır.

Prof. Calvet'nin kitabında bibliyografya yoktu. Okuyucuların bu üç tip hakkında daha etraflıca bilgi edinmelerini kolaylaştırmak maksadiyle her bölümün sonuna, başvurulacak yabancı ve yerli eleştirmeleri gösteren birer bibloyoğrafya koymayı faydalı buldum.

S. K. Y.

HAMLET

HAMLET
(1604)

Öyle insanlar vardır ki, kendilerine özgü bir görüşle insanlığın gizli kalan yanlarını, bazı şeylerin içyüzündeki o gülünçlüğü, bayağılığı, aşağılığı, iğrençliği görmüşler, gördüklerini de zaman zaman çakan şimşekler gibi aksettirmişlerdir. Bunların sesleri göz kamaştırır, endişe verir, şaşırtır; hele çoğu zaman kendilerini anlamayan, anladıkları zaman da bir türlü hazmedemeyen çağdaşlarına büsbütün endişe vermiştir: Molière gibi, Shakespeare gibi.

Shakespeare, her yönde Molière'den daha uzağa, daha derine gitmiştir. Hiç bir şey yoktur ki, onun insan hakkındaki duyguları kadar görünürde karmaşık ve çelişik olsun. Bu duyguları, yaşayan insanlardan daha gerçek olan, bize kendisinden daha anlaşılır, daha açık görünen bir sürü kişide canlandırmıştır; Shakespeare'in kim olduğu, yaşayıp yaşamadığı bile tartışılır, ama yarattığı kişiler hakkında ne söylenebilir? Onların çok kolay anlaşılan birer kimliği vardır ve hayatta yanımızdan ayrılmazlar: Kıskanç adam Othello, vicdan azabının kurbanı Leydi Macbeth, paranın baskısı Shylock, körpe aşk Roméo ile Juliette, bahtsız aşk Ophélia, ruh Ariel, madde Caliban, endişe de Hamlet'tir. Hele Hamlet, yerimizi değiştirsek bile sessiz sorularından kaçınılması

imkânsız olan o büyük ressamların portreleri gibi, bakışlariyle bizi izler durur.

Hamlet'i keşfetmek gülünçlüğünde bulunacak değilim. Onu inceleyen, her çağın kendi bulduğunu iddia ettiği türlü psikoloji metodlarının aydınlığında onu derinleştiren yazarlar çoktur; ama her şeyi söylemiş değillerdir; sadece Hamlet'i yorumlarıyla zenginleştirmişler, ihtiraslariyle genişletmişler ve onun endişesini kendi endişesiyle aşılayarak yenilemişlerdir.

Onun ateşi düşmüyor, dünyaya geldiği gün sıcaklık derecesi neyse bugün de odur. Shakespeare olgunluk çağında, Hamlet'i canlı olarak sahneye attığı zaman, sonelerinde bazı yönlerini kapalı bir tarzda anlattığı bir buhranla sarsılmış bulunuyordu. Yorumcuların bütün çabalarına rağmen bu buhranın esrarı henüz aydınlatılmış değildir. Ama kesin olarak bilinen bir şey varsa o da Shakespeare'in kalbinden yaralanmış olduğudur; o, düşkünlüğün ve utancın derinliklerine yuvarlandı, ruhu acıyla doldu. İnsanlık üzerindeki kesin tecrübesi de bu oldu. Bu tecrübe onda öyle bir bulantı bırakmıştı ki, kendi düşüncelerinden bazılarını söyleyen Hamlet, kötümserliğin sınırlarına dayanıyor, o sınırlar ki, ötesinde «Artık her şey sessizliktir.» Bütün bunlar Chateaubriand'ın çığlıklarından iki yüz yıl önce, 1604 sıralarında oluyordu.

Hamlet'i iyice tanıyabilmek için ilkin dış hayatını, kaderin ona çizdiği hayatı görelim. Shakespeare bu hayatı, adaptasyonlarla, değişikliklerle kendine

kadar gelen Saxo Gramaticus'un eski bir Holanda kroniğinden almıştır. Olay şuradan veya buradan gelmiş, doğru veya yanlış olmuş, ne önemi var? Kronikçinin anlattığı olay kıvılcımdan başka bir şey değildir. Shakespeare, Danimarka prensine macerasını yaşatan kaderle aynı hakkı taşımaktadır; şair de yaratıyor, Hamlet tamamiyle kendisinindir, o kadar kendisinindir ki, onu kronikteki kuklaya benzetmek faydasızdır, çünkü bu kukla tiyatronun kuklası kadar da yaşamış değildir. Asıl Hamlet'in, Shakespeare'in yarattığı Hamlet'in başından geçen olay şudur:

Ölen Danimarka kralının oğlu ve onun tahtına geçen Kral Claudius'un yeğeni Hamlet, Wittenberg Üniversitesinde öğrenimini tamamladıktan sonra saraya, Elsinor'a döner.Babasının iki ay önceki ölümü, ölmüş babasının kardeşiyle evlenen anasının hafifliği ona acı vermektedir. Endişeyle, bu daha önemli hastalıkla da kıvranmakta, çevresinde esrarlı felâketlerin dolaştığını sezmektedir. Babanın ona görünen hayaleti, şimdiki Kral Claudius tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü, karısı Gertrude'ün bu olupbittiyi kabul ettiğini Hamlet'e açar, Gertrude'e zarar vermeden kraldan öcünü almasını söyler.

Hamlet bu emri yerine getirmeye karar vermiştir. Ama bin türlü engel bu kararın yerine getirilmesini geciktirir; uygun dakikayı beklemek, hiçbir şey belli etmemek gerekmektedir. amacında tam başarıya ulaşmak için, işi deliliğe vurur. Endişe için-

de kalan kral elindeki bütün araçlarla bu deliliğin sırrını çözmeye çalışmaktadır; onu iki genç asîlzade, Rosencrantz'la Gildenstern, bir de başmabeyincisi Polonius'un kızı Ophélia aracılığıyla sorguya çektirir, gözhapsi altında bulundurur. Ama Ophélia'yı seven, Ophélia tarafından da şiddetle sevilen Hamlet onların oyunlarını bozar ve hulyasının ardından gider. Hayaletin yalan söyleyip söylemediğini kesin olarak öğrenmek için bir oyuncu kumpanyasına, kral ve kraliçe önünde, cinayetlerini anlatan bir dram oynatır. Deneme kesin sonucunu verir. Dehşet içinde kalan kral çekilir. Kendinden geçen Hamlet annesine hakaret eder, işi deliliğe vurarak. perdenin arkasında saklı duran, kral sandığı Polonius'e kılıcını saplar.

Artık Hamlet tehlikeli olmaktadır. Kral, İngiltere kralına yazdığı mektupları götüren Rosencrantz ve Gildenstern'le birlikte onu İngiltere'ye gönderir. Mektuplarda, genç prensin oraya ayak basar basmaz öldürülmesi yazılıdır. Hamlet mektupları açar, kendi adını silerek yerine iki saray adamının adlarını yazar ve korsanlar tarafından yakalanarak tek başına Danimarka'ya götürülür. Hamlet Danimarka'dan uzak bulunduğu sıralarda, kader edeceğini etmiştir. Polonius'ün ölümünden ve Hamlet'in hareketinden sonra Ophélia çıldırmış, kendini suya atarak öldürmüştür. Laertés Hamlet'ten, kardeşi Ophélia ile babası Polonius'ün öcünü almak istemektedir. Kralın tertiplediği bir süikasta girer; Hamlet'le düello edeceklerdir; Laertés zehirli bir kılıç kullanacak; has-

mını öldüremezse, onun hesabını görmek için zehirli bir kadeh bulundurulacaktır. Düello, kralla kraliçenin huzurunda yapılır. Ama zehirli içkiyi yanlışlıkla kraliçe içer ve ölür; Laertès Hamlet'i yaralar; fakat boğuşmanın kargaşalığı içinde iki hasım kılıçlarını değiştirirler, Hamlet de Laertès'i yaralar. Sonra nasıl bir oyuna kurban gittiğini Laertées'in ağzından öğrenince, kralın üstüne atılır, onu öldürür. Ölü vücutları. Fortimbras askerlerle gelir; Fortimbras kral olacaktır.

İşte dış olay; iç olayın, bizi asıl ilgilendiren olayın, Hamlet'in ruhuna ait olan hikâyenin çerçevesi. Her şeyden önce bu olaylar, bu ruhun çekemeyeceği kadar büyük ve ezicidir. Onlara dayanmak için çelik adaleli, sağlam ruhlu, taş yürekli olmak gerekir. Çünkü bu olayların barbar çağların derinliklerinden geldiğini, onikinci yüzyıla doğru, Danimarka'nın uygarlığa henüz ulaşmadığı bir devirde olup bittiğini tarih yazmaktadır. Halbuki Hamlet barbarlığın göbeğinde yaşayan bir uygar, bir üst - uygardır, tabiat onu çok duygulu bir insan olarak yaratmıştır. Hamlet bu mizacını derin bir kültürle olgunlaştıran bir Rönesans insanıdır. Şairin onu yaşattığı devir ona göre değildir, kendisi de bunun farkındadır. «Zaman çığırından çıkmış; ne uğursuz taliim var! Her şeyi düzeltmek bana düştü. Böyle bir zamanda nereden de dünyaya gelmişim?». Onaltıncı yüzyılda yaşayan bir adamın güttüğü, bu Onbirinci yüzyıl kan dâvası Shakespeare dramının bir parçasıdır.

Bununla beraber Hamlet'in ne kuvvetten, ne de doğrudan doğruya iradeden yoksun olduğu söylenemez. Şiddet göstermek görevini, annesine zarar vermeden amcasından babasının öcünü almayı tereddütsüz kabul eder; bu kararın kutsal karakterini hiç bir zaman inkâr etmez ve kararından vazgeçmek ihtimalini aklına bile getirmez. Coşkun bir cesaretle, titremeden işe koyulur. Geri çekilmesini bilmez. Asîlzadeler, gece yarısı, Elsinor'un taraçasında, ona babasının hayaletini gördüklerini söyledikleri zaman derhal kararını verir. «Eğer hayalet, asîl babamın kılığiyle bana görünürse, cehennem ağzını açarak susmamı haykırsa da ben yine onunla konuşacağım». Hayalet göründüğü zaman ona sözünü yöneltir; hayalet kendisini izlemesini bildirdiği zaman da Hamlet onun ardından gider. Korku içinde kalan dostları onu alıkoymak isterler; o, şu basit sözleri söyleyerek uzaklaşır: «Niçin? Korkulacak ne var? Ben hayatıma bir toplu iğne kadar önem vermiyorum; ruhuma gelince, kendisi gibi ölümsüz olan bir şeye onun ne zararı dokunabilir? Bana yine işa-ret ediyor; arkasından gideceğim».

Cesurdur, cesurluğundan, hele yiğitliğinden çok şeyler beklemektedir. Biraz sonra hiç bir tehlikeden yılmadan, hislerine kapılmadan harekete geçecektir. Ona, kararından vazgeçeceğini söylemekten daha büyük hakaret olamaz, hiçbir şey öcünü almaktan kendisini alıkoymayacaktır. Hemen harekete geçmek için dürtüye ihtiyacı yok; o daha çok sabırsızlıktan yerinde duramayan ruhunu zaptetmek zorunda.

«Sâkin ol ruhum; kötü hareketleri, insanların gözünden saklamak için bütün dünyanın toprağı onları kaplasa da, onlar yine görüneceklerdir... Sâkin ol kalbim...»

Fakat bu yiğitlik, bu şiddet en çok sözlerle harcanıyor. Hamlet, hayaletin kendisine verdiği görevi sert sözlerle kabul ediyor, sonra sanki sözlerin hareketle sonuçlanacağını görmekten korkuyormuş gibi, kararlarından dönmemek için onları tasvir etmenin gerekliliğini duyuyor.

«Ey yeri cennet olanlar! Ey dünya! Daha ne kaldı? Cehennemi de bunlara katayım mı? Ah, Ah! Dayan kalbim dayan! Ey adalelerim, sizler de birden gevşeyip kuvvetten düşmeyin sakın, beni dimdik tutun. Seni hatırlayayım ha? Olur, zavallı hayalet, çığırından çıkan şu kürede hâfıza yer bulduğu kadar, seni hatırlayayım ha? Elbette. Hâfızanın levhasından, gençliğe karışıp önemli diye kaydettiğim bütün saçma boş hâtıraları, kitaplardan derlenme bütün vecizeleri, geçmişin bütün hayal intibalarını silip atacağım. Zihin kitabımın baştan başa bütün cildinde senin emrin, âdi hiçbir mevzu karışmaksızın, tek başına yazılı kalacak. Gökler şahid olsun ki kalacak! Ah, menhus kadın. Ah alçak, sırıtkan melun, alçak! Nerede günlüğüm? Şunu yazmalı: İnsan sırıtır sırıtır da yine alçak olabilir; hiç değilse Danimarka'da böyle, buna eminim. (Yazar) Al sana amca, işte, şimdi paro'am: «Elveda, elveda! Beni hatırla! Ahdettim artık» [1].

[1] Hamlet, Perde I, Sahne V.

Hernani'ye ve romantik kahramanlara yaraşır bir ata olan Hamlet, her fırsatta, alçaklara karşı söylev üstüne söylev çeker, insanların alçaklığına dair kendi kendisiyle, coşkunlukla tartışır. Kendisini çok iyi bildiği için de, harekete geçeceği yerde söylevlerle vakit geçirdiğinden kendisine kızar, söylevlerine söylevle karşılık verir, keskin, acı kelimelerle kendisini sigaya çeker. Oyuncular, marifetleri hakkında bir fikir vermek için Hamlet'in önünde Hecuba'nın acıklı vakasını oynarlar ve rollerinin hüzünlü havasına girerek, tulûatçılara yaraşan gözyaşları dökerler. Bu gözyaşları Hamlet için bir kırbaç darbesidir:

«Ah, ben ne âdi, ne satılmış kölenin biriyim! Utanmaya değmez mi? Şu oyuncu şurada yalandan, bir heyecanın hayaline kapılıp, muhayyelesinin uydurduğu şeye kendini o derece inandırdı ki, acısından bütün yüzü soldu. Hem de bütün bunlar bir hiç için! Hecuba onun nesi, Hecuba'dan ona ne ki öyle gözyaşı döksün? Coşmak için onda benim sebeplerim olsaydı ne yapardı kimbilir? Sahneyi gözyaşına boğar; herkesin kulağını korkunç bir hitabeyle yırtardı; suçluyu çıldırtır, suçsuzu dehşete düşürür, cahili şaşkın ederdi; görüp işitenleri gerçekten hayretlere salardı. Halbuki ben sersem, mayası bozuk herif, sade düşlerde var olan insanlardanmışım gibi, gayem gerçekleşmeden, eriyip ortadan siliniyorum; bir şeyler de diyemiyorum. Hattâ malına, en aziz canına mel'uncasına kastedilmiş bir kral için bile. Bir korkak mıyım ben ne? Ah, kahrolası ben bunu his-

settim: Belli ki yufka yüreklinin biriyim, kötülüğü pahalıya maledecek kin bende noksan. Yoksa şimdiye kadar çoktan bu herifin barsaklarını deşer, gökteki çaylaklara yem diye verirdim. Kanlı, zampara habîs! Nedamet bilmez, hain ruhlu, zevk düşkünü, soysuz alçak! Ah, intikam- Ben ne de eşeğim ama! Sevgili babası öldürülen bir oğul, cennetin de cehennemin de öç almaya sevkettikleri ben, kahbeler gibi, lâfla derdimi döküyor; sokağa düşmüş kadınlardan, ahçı yamaklarından farksız, küfürbazlığa kalkıyorum! Tuh, yazıklar olsun! Artık zihnimi işletmeli!»

Fakat sert kelimelerle tatmin olunan düşünce harekete geçmiyor. İşte, çorak bir iki toprak parçası ele geçirmek için bir orduyla maceraya atılan Norveç kralının oğlu Fortimbras! Canlılığın örneği olan bu gençlik onun gevşekliğini kırbaçlar:

«Şimdi; hayvanlara özgü unutkanlık yüzünden mi, sonuç üzerinde gereğinden fazla durup düşünmekten doğan aşağılık bir tereddüt yüzünden mi bilmem - ama bu düşünce dörde bölünse, sade bir parçası muhakkak korkaktır- bilmem niçin hâlâ «Bu iş yapılacak» deyip durmaktayım: değil mi ki, onu yapmak için sebebe de, iradeye de, kuvvete de, imkâna da sahibim... Babam öldürüldü, annem lekelendi de yine her şeyi kendi haline bırakıyorum. Halbuki gözümün önünde, başlarında ölüm dolaşan yirmi bin kişi var ki, boş bir şöhret hulyası arkasından yatak-

[1] Hamlet, Perde II, Sahne II.

larına gidermiş gibi mezarlarına gidiyorlar; uğrunda döğüştükleri toprak ise bu dâvanın görülmesi için hepsini alamayacak. Ölenlerini örtüp gizlemeye mezar yetiştiremeyecek kadar küçük! Ah, bundan sonra bütün düşüncelerim kanlı olsun, yoksa hiç düşünmeyeyim daha iyi!» [1].

Hamlet'in kendisini pek iyi bildiği görülüyor. Sözlerindeki şiddet, lâfla yetinmekten duyduğu utancı oldukça gösterir. Henüz hançeri kullanmak cesaretini kendinde bulmadığı, daha hançerle öldürmediği için, kelimelerle hançerler. Anasının karşısında, üçüncü perdenin o ünlü sahnesinde, söylediği sözler, şiddetin sınırlarını aşar. Hayalet kendisinden Gertrude'e zarar vermemesini istemiştir; korkunç bir cinayet işlemekten kurtulduğu için farkında olmadan mutludur; ama hayatta bıraktığı kadını şimdi kelimelerle öldürmek için elinden geleni yapmaktadır. Onun ruh derinliğinde analık ve kadınlık duygularını öldürecek ne varsa hepsini, gittikçe kabaran, öfkenin son haddine varan, sonra en küstah bir nefretle sona eren bir hakaretin içine sıkıştırır. İnsan bu kadar uzun müddet, böyle şiddetli sözler sarfederek bağırıp çağırdı mı, bütün etkinlik potansiyelinden boşalır ve artık başka bir fırsatı bekleyeceği de anlaşılır.

Hamlet için bir kararsızlık örneğidir derler. Hayır, kararsız değildir; onun, hayalete uymak için verdiği karar ilk andan başlayarak açık ve kesindir; ken-

[1] Perde IV, Sahne IV.

di kendine konuşmaktan bıkmayan Hamlet'in, üstüne aldığı işten sıyrılmak için vicdanı karşısında bu kararı tartıştığı asla görülmez. Kararsız değildir, ama karar içten ve sarsılmaz da olsa, harekete geçmek için bir uçurum aşmak, kaderin kucağına atılmak gerekmektedir. İşte Hamlet'in yapamadığı şey budur; gördüğümüz gibi, onda kuvvet de var, cesaret de var. Ama kolunu kaldırmaya başlayınca, felce uğratan binlerce bağ, haberi olmaksızın onun harekete geçmesine engel olmaktadır.

Barbar olsaydı şiddet onda kendiliğinden doğar, barbarı duraksamadan öldürürdü; fakat o başka bir nesilden, şiddete yüz çeviren bir nesildendir. Vaktiyle yapılması tabiî olan şeyler vardı, bugün artık bunlar yapılmıyor. Amcasının, ayaklar altına aldıktan sonra faydalandığı bu sosyal konformizm, en çok amcası tarafından övüldüğü zaman onu iğrendiriyor, ama ister istemez artık konformizmin ağına düşmüştür. Hamlet, isyana sebep olan bütün etkenleri gördüğü halde isyan etmeyen uysal bir asîldir; çünkü ona göre isyan etmek hayatın tabiî gidişiyle bozuşmaktır.

Hele aldığı eğitimin, düşüncelerinin, ruhundaki barbar refleksler yerine fikirler koyan okuduğu kitapların, kendisine verdiği daha yüksek endişeler onun elini kolunu bağlamaktadır. Haktan ve gerçekten şaşmamak, ama hiç şaşmamak isterdi; bu katıksız hak ve gerçeği delicesine sevmektedir. Fakat içinde bulunduğu barbar dramda, cinayet, hilekârlık, yalancılık karşısında, gerçek imkânsız, hak da

bir yem borusudur. Hayaletin doğru söyleyip söylemediğini kim kestirebilir? Yalan söylemesi mümkün olan bir gölgenin dediğine uyarak cinayeti göze almak olur mu hiç? Hamlet, gerçeği öğrenmek için buna benzer bir durumu oyunculara oynatmak gibi karışık bir hileye baş vuracak, kralı ve kraldaki tepkileri gözden geçirecektir. Bu maksatla inceden inceye sorup soruşturur. Bütün bunlar tabiatiyle harekete geçmek saatini geciktirir, onun elini kolunu bağlar; ama ne önemi var? Onun istediği doğru olmaktır. Alceste gibi o da gösterişlerin, sahte tavırların söz anlamaz düşmanıdır; toplum onun için bir ihtiyaçtır; gerçeği olduğu gibi öğreninceye kadar bekleyecektir. Onu o kadar bekledikten sonra bulunca âdeta sarhoş olmuş gibi başı döner. İleriye doğru atılır, bir kılıç vuruşu ile kralı öldürüyorum diye Polonius'ü öldürür.

Perdenin arkasında saklanan kralı öldürmek cesaretini gösterdiği doğrudur! Ama aradaki perde yaptığı işin korkunçluğunu gözlerinden saklıyordu. Ancak daha sonraları, içinde derin bir acı duyunca anasının ölümünü görünce, duygusuna kapılarak sürükleneceği ve ölmekte olan koluyla zalim kaderin emrini yerine getireceği zaman ancak o zaman yüz yüze gelerek öldürmeye cesaret edecektir. Harekete geçmek, uzun süre geciktirdiği o dakikaya kavuşmak için ne ezici yüklere katlanmış, ne karışık işlerin içinden çıkmak zorunda kalmıştı!

Onun elini kolunu bağlayan etkenler arasında dinî endişelere yer vermeli mi? Bilmem. Şüphesiz

Hamlet, ruhunun inceliği, gerçeğe ve adalete olan aşkiyle hıristiyandır; ama onun ne olumlu bir imânı, ne de din hakkında belirli bir fikri vardır. Bununla beraber aldığı kültür ona dinî sırlara saygı göstermesini, din yasasının yüksek değerini duymasını öğretmiştir. Metindeki kelimelerin yorumu ile anlamı tamamiyle aydınlanamayan bir sahne vardır. Nihayet hayaletin gerçeği söylediğine inanan Hamlet, kendisini çağıran annesnin yanına gider; divanhanede amcasını yapayalnız, duaya dalmış görür. Onu öldürmek işten bile değildir. Ama öldürmez; her zaman sözlerini bol bol harcayan Hamlet bakınız bu hareketi nasıl açıklıyor:

«İşte tam sırasıydı, yapabilirdim, dua ediyor. Şimdi yapacağım da. Sonra cennete gidecek, ben de öcümü almış olacağım. Bu işi düşünmek ister. Bir habîs, babamı öldürsün; buna karşılık ben, onun biricik oğlu, aynı habisi cennete göndereyim ha! Bu, öç değil, kaatile para vermek, maaş bağlamak. O, babamı, karnı tok, gaflet içindeyken avladı: Bütün günahları, mayıs vakti çiçek açmış gibi, hep meydandayken. Şimdi ne türlü hesap veriyor, bir Tanrı bilir; ama biz ölümlülerin düşüncesine kalırsa, çektiği azap büyüktür. Öyleyse ben bu herifin, ruhunu günahlardan yıkadığı bir sırada, öbür dünyaya yolculuk için tam hazırken, canını alırsam, öcümü almış olur muyum? Hayır, kınına dön ey kılıç; kavranmak için daha iğrenç bir an kolla. Sarhoş olup uyuduğu, yahut öfkelenip kudurduğu, yahut yatağının zina dolu zevkine daldığı, küfrettiği, kurtuluş

ümidi bırakmayan bir işiistü bulunduğu sırada, işte öyle bir anda onu yere vur ki, ayakları göğe tekme atsın; ruhu, boyladığı cehennem kadar kara ve lânetlik olsun» [1].

Gerçekten çok karışık şey; eğer bu hal, harekete geçmemek için beceriksizce bir bahâne değilse, muhakkak ki, duanın heybetine olan saygıdan gelmektedir. Hamlet kültüründe olan bir adam, başka bir adamı, Allahın huzurunda iken yok etmez. Kararını uygulayacağı dakikada Hamlet elini kolunu bağlayan güdülerin (motifs) hiç farkında değildir. Ama içinde bulunduğu düş hali, o güdülerin gücünü on katına çıkarmaktadır. Çünkü gerçeğin ve bilincin ışığında yaşamayan Hamlet, sürekli olarak düş içinde, daha doğrusu, bütün çalışmasını yok eden, o çalışmanın bütün çarklarını felce uğratan bir hayal içinde yaşamaktadır. En küçük kelime bile ruhunda uzayıp giden çekinmeler bütün bir musiki dünyası uyandırıyor; o, bu musikiden dilediği sesi seçmekte, kendisini onun etkisine kaptırmaktadır.

En küçük bir olay bile, muhayyilesinde, olayların garip surette birbirine bağlanmasına, son derece zengin, ideal hayatların canlanmasına sebep oluyor. Kendini ancak hayal âleminde, kendi evinde duyan Hamlet, bu âlemde filozofların hiçbir zaman hayal edemiyecekleri bir zenginlikte, birtakım şeylerin olup bittiğini görüyor.

Gerçek âlemine ve Elsinor'a dönmek zorunda

---

[1] Perde III, Sahne III.

kalsa da, en küçük bir bahaneyle yeryüzünden yine uzaklaşıyor, böylece elinden zorla alınan prensliğinden ve en kesin kararlarından yine kurtuluyor.

Hayaletin, hayatına karışması - her ne kadar ondan soğuk bir tarzda söz eder görünürse de - onu, kişiliğinin kaybolmasiyle sonuçlanan bu hayal âlemine atmaya çok yardım etmiştir. Yattığı karanlık mezar, ölünün adalet ve öç istemesine imkân vermek için baskısını gevşetince, manevranın ansızın açılan manzarası, bir an için maddileşen o görünmez âlemle bu doğrudan doğruya temas, hayal gücünü şiddetle sarsmış, onu bir nevi sanrı (birsam) içine atıvermiştir. Dünyadan ve insanlardan uzak, yolunu kaybetmiş bir halde, oluşumu her günkü mantıkla çelişme halinde bulunan, yalnız kendisinin gördüğü bir iç-rüyanın ardından gittiği için, hiç kimse onu anlayamaz olmuştur. Bir gün sarayın koridorlarında veya Elsinor'un taraçasında gezinirken Ophélia'ya rastlar; zavallı çocuk onun anlaşılmaz halinden korkar:

«Beni bileğimden yakaladı, sımsıkı tuttu; sonra kolu yettiği kadar benden uzaklaştı, öteki elini alnına şöyle koyarak, resmini yapacakmış gibi yüzümü incelemeye başladı. Epey zaman öylece durdu. Nihayet kolumu biraz sarsarak, başını da üç kere şöyle yukarı aşağı sallayarak, öyle derin ve acıklı bir iç çekti ki, bu nefes bütün vücudunu hurdahaş etti, onda can bırakmadı sanki. Sonra beni salıverdi; başı omuzunun üstünden arkaya çevrik, âdeta görmeden yolunu buluyordu: Çünkü kapıdan çıkıncaya

kadar gözlerinin bir yardımı dokunmadı, son dakikaya kadar bakışları benim üstümde dikili kaldı» [1].

Ophélia onu çıldırmış sanır. Garip şey; şu anda Hamlet sanrının pençesinde midir, yoksa kendini deliliğe mi vuruyor? Sorusunu insan kendi kendine sorabilir. Hamlet hayatını tehlikede hissetmektedir, zararsız görünmek için de işi deliliğe vurmağa karar vermiştir. Bunun için uzun boylu bir çabaya da lüzum yok, bir iki tuhaflık yeter, çünkü konformizm içinde yaşayan saray halkı, görülmemiş her hareketi, işitilmemiş her sözü, dehanın aşağı yukarı her atılışını, delilik saymaktadır. Bunu bilen Hamlet bu uydurma deliliği iyice benimser; sonu gelmeyen bir düş içinde yaşar, rol oynar; bütün varlığı artık bir rolden ibarettir. Bu rolü mükemmel oynamak, deli olmadan deli görünmek için, göstermek zorunda kaldığı ustalık ona büyük bir zevk vermektedir. Bütün zamanını alan ve kendisini harekete geçmekten alıkoyan bu işe karşı şiddetli bir ilgi duymaktadır. Sanatçı yaratılışta olduğu için bundan ince bir zevk almaktadır. Gerçeği olduğu gibi söylemekten, alışkanlıkları altüst ederek; zehire benzeyen özdeyişleri ağızdan ağıza dolaşarak, gerçeğin ters tarafını, arkasından geçerek, görünmeyen tarafındaki iğrençlikleri gözlerin önüne sererek deli görünmek hoşuna gitmektedir. Sözlerinde Polonius budalasını bile hayrete düşüren parıltılar vardır:

«Verdiği cevaplar bazen ne kadar manalı! Ak-

---

[1] Perde II. Sahne I.

lın ve mantığın bir türlü ifade edemediği şeylerde delilik çok defa isabet gösteriyor.»

İnsanlardan nefret eden Hamlet için, onları böylece aldatabilmek, ve mantık kuvvetiyle mantıksız görünmek ne acı bir başarıdır! Delilik ne garip şey! Demek, herkesin insana deli demesi için, tabiî insanın seviyesi üstüne çıkmak, bir zekâ, sağgörü, adalet ve gerçek seviyesine yükselmek yetiyor!

Bu başarı ona aşırı denecek tuhaf bir sevinç vermektedir; korkunç alaylarının ardı arkası kesilmez. Bu nükteli alay onun yaradılışından geliyor. Bönler bu alayı bir delinin keskin gülüşüne benzetebilirler. Gerçekte ise bu gülüş, ahmakları aldatan üstün insanın gülüşüdür. Hamlet, kendisinden sırrını koparmak isteyen Guildenstern'e flüt çalmasını teklif edince, saray adamı hayretler içinde kalır.

«Guildenstern:

Elime almasını bile bilmiyorum, efendimiz.

Hamlet:

Bunu çalmak, yalan söylemek kadar kolaydır. Şu hava deliklerini parmaklarınızla açıp kapayın, ağzınızla içine üfleyin, mükemmel bir nağme çıkarır. İşte, anahtarlar şunlar.

Guildenstern:

Ama bunları âhenk çıkaracak şekilde kullanamam. Usulünü bilmiyorum ki.

Hamlet:

Bakın, gördünüz mü, bana ne kadar az değer veriyorsunuz! Beni elinizde bir oyuncak etmek istiyorsunuz, perdelerimi bilir görünüyorsunuz, sırrımı

deşip meydana dökmek istiyorsunuz, en pesinden en tizine kadar, gücümün yettiği her sesi benden elde etmek istiyorsunuz. Doğru, bu küçük alette çok âhenk, harikulâde bir ses var; ama siz onu dile getiremezsiniz. Haydi oradan, beni çalmak, kaval çalmaktan daha mı kolay zannediyorsunuz?» [1].

Hamlet, parlak başarısının sevinci içindedir, bu sevinci hazırlayan şartları her yandan evirip çevirmekte, incelemektedir. Çünkü çözüm zehirini biraz fazla kaçırmıştır. Harekete geçeceği yaşta yüksek okul öğrencisi bulunan Hamlet, kitaplar arasına kapanmış, baş aşağı olmuş bir ehrama benzeyen o nazarî düşüncelere dalmıştır. Bir kelimeyle, Hamlet hâlis bir fikir adamıdır. Gördüğü her şeyi, arkasını görmek için çevirir, inceden inceye yoklar, ondan bütün dünya için sonuçlar çıkarır. Hayat onundur. ama onu yaşayacağı yerde imbikten geçirir. Bıraktığı tortuyu sormayın! İngiltere seröveninden sonra, korsanların keyfine uyarak Danimarka'ya gelince, mezarlıkta dolaşır, ve insan kaderinin anlamı üzerine bir ölü kafasını sorguya çeker. Bu ölü kafası, iskeletinde neşeli bir düşüncenin yaşadığı sıralarda tanımış olduğu soytarı Yorick'in kafasıdır. Hayal gücü konunun acılığını çözüm yoliyle son damlasına kadar tüketmek isteyen iradesine uyarak, onun her yönü üzerinde durur; İskender'i düşünür, ve İskender'in cesedini, bu cesedin uzun seyahatini, bir fıçının deliğini kaparken görünceye kadar izler.

---

[1] Perde III, Sahne II.

«İskender öldü, İskender gömüldü, İskender toza döndü; toz topraktır, topraktan harç yapılır; harca dönen vücudü bir bira fıçısının deliğini kapatmak için neden kullanılmasın?»

Hastalık halini alan bu tahlilden kurtulan hiç bir şey yoktur. Öyle ki onun sihrini bozmayı bir türlü başaramayan Hamlet hiç dinlemeden, bir daire içinde, kendi etrafında döner durur. Ünlü monoloğu kim bilmez?

«Yaşamak mı, yoksa ölmek mi, mesele burada. Kör talihin sapanlarına, oklarına zihninde tahammül göstermek mi daha mertçe olur, yoksa kaygıların ummanına karşı silâhlanıp onları yok etmek mi? Ölmek: Uyumak. O kadar! Bir uykuyla kalb üzüntüsünü, tabiatın bedene miras olarak verdiği bir acıyı sona erdiriyoruz diyebilmek, candan gönülden istenecek bir son olur. Ölmek, uyumak. Uyumak: Belki de rüya görmek! Ya, dert orada: Çünkü bu ölümsüz kalıbı üstümüzden sıyırıp attıktan sonra, ölüm uykusunda kimbilir ne rüyalar görürüz düşüncesi bizi durmaya zorluyor. Yaşamak felâketini uzatan, işte bu düşünce. Yoksa — insan bir hançerle kendi işini kendi halledebilirken — zamanın sillesine, hakaretlerine, zalimin haksızlıklarına, kendini beğenmişin küstahlıklarına, karşılıksız kalan aşkın acısına, kanunun ihmaline, mevki sahibinin kibrine, sabırla gösterilen liyakatin değersizler elinde hor görülmesine kim tahammül ederdi? Meşakkatli bir hayatın yükü altında inleyip ter dökmeye kim razı olurdu? Ne çare ki, ölüm — sınırlarını aşan

yolculardan hiçbirinin geri gelmediği o bilinmez ülke — ardında da belki bir şey vardır korkusu, zihnimizi şaşkın ederek bizi, bilmediğimiz musibetlere düşmektense içinde olduklarımıza tahammül ettiriyor» [1].

Hamlet, tahlil ede ede, hiçliğe, her şeyin boş olduğu sonucuna varır. Vaktiyle saf aşka belki bir an inanmıştı; şimdi aşkın da bir oyun olduğunu biliyor; bu kanısını Ophelia'ya söyler, hem onun bu işte bir rolü olduğundan, sırrını öğrenmek istediğinden şüphe ettiği halde, bu şüphenin mâzur göstermediği bir şiddetle söyler:

«Git, bir manastıra çekil. Ne deye günahkâr bir insan yetiştirip duracaksın? Ben faziletten yana şöyle böyle bir adamım; yine de kendimde öyle kusurlar buluyorum ki, keşke annem beni hiç doğurmasaydı diyorum. Çünkü gururluyum, kinciyim, ihtiraslıyım; aklıma sığdıramıyacağım, muhayyilemde şekillendiremiyeceğim, işlemiye vakit bulamayacağım kadar çok kötülük de karşımda, bir işaretimi bekliyor. Benim gibiler yerle göğün arasında sürüklenip duracak da ne olacak? Biz hepimiz düpedüz kötü insanlarız; hiçbirimize inanma. Bul bir manastır, çekil» [2].

Ne acı söyleyiş! Tahlil, unsurları birbirinden ayırıyor, eritiyor; kalan şey sadece küldür, bütün eylem (action) imkânsızlaşıyor: Hamlet eylemin ne kadar faydasız olduğunu fazlasiyle bilmektedir. Hiç

[1] Perde III, Sahne I.
[2] Perde III, Sahne I.

bir şeye yaramıyacağını bildiği bir harekette bulunmak elinden gelmiyor. İnsanlar, kuvvetlileri alkışlamaya, bütün alçaklıkları tanrılaştırmaya hazırdır; Danimarka krallığında ve dünyada çürüyüp kokmuş bir şey var. Her asîl öğüte; neye yarar? demekten başka verilecek cevap yok.

Bu hal, üstün bir adamın sinir zayıflığından başka bir şey değildir. Babasının öldürülmesi, amcasının alçakça kazanılmış zaferi, çok saygı gösterdiği anasının ihaneti, hayatına ötenin hükmetmesi, etrafında dolaştığını duyduğu hainlik, deli görünmek için sarfettiği çaba, rüyanın zehiri. varlığını delik deşik eden tahlil, bütün bunlar bu cılız tabiatın zenbereklerini kırmış, ondan özellik (autonomie) le hareket etmek imkânını almıştır. Kaderin vuracağı fiskeyi bekliyor. Her şeyi bildiği için, onun geleceğini de biliyor. O daima gelir. Bu dünyanın büyük olaylarında, eğer onlara karışmışsak, olup bitenleri ve insanları bizim yönettiğimizi sanırız; oysa gerçekte sadece kaderin parmağına bakmaktayız. Bizim yönettiğimiz ancak kendi içimizdir; talihin yumruğu altında hareketlerimizin hâkimi olarak kalıyoruz: Ahlâki değerimizi, Allah huzurundaki liyakatimizi bu hareketlere borçluyuz; ama bu hareketlerin olaylar üzerindeki etkisi pek azdır. Hamlet kaderin bu elini ense kökünde duyuyor, aşikâr bir kararsızlık içinde bekliyorsa, bu, belki de vakti, saati gelince her şeyin kolay geçeceğini bildiği içindir.

Vakit, saat gelip çatar. Danimarka prensi epey düşünüp tereddütler geçirdikten sonra, kader ansı-

zın harekete geçer. Sonuca götüren olaylar hızla birbirini takip eder. Ölmüş sanılan Hamlet'in İngiltere'ye dönüşü, Ophélia'nın ölümü, Laertés'in çıkıp gelişi, düello, zehir, kılıçların değişmesi, kanlı sonuç, görülmemiş bir hızla yaklaşır. Bütün bunlarda Hamlet'in hemen hemen hiçbir rolü olmamıştır. O, bir âlet gibi gözleri kapalı gitmekte, kendiliğinden hareket etmeyip, hareket ettirilmektedir. Bu kanlı sonuçlar, onun ince ruhunu iğrendiriyor. Mezarlıklarda, ay ışığında hayale dalmayı elbette tercih ederdi; ama kader onun yakasına yapışmış, kolunu, hayaletin emrettiği vazifeyi yerine getirmeye zorlamıştır. Tâ başlangıçtan beri tehdidini hissettiren ve beşinci perdeye bütün ağırlığiyle çöken, kaderin bu müdahelesi, Shakespeare dramına bir Yunan tragediasının hal ve rengini vermektedir; Shakespeare'in bize vermek istediği büyük ders belki de buradan geliyor: Tarih, insanların aczi içinde, kaderin hükmünü sürmesidir.

Hamlet, bütün karmaşalığı, bütün genişliğiyle görülüyor. Hamlet, sadece bir kararsız ve endişeli insan tipi değildir; o bir insan, seçkin sınıfın bazı şaşırtıcı karakterlerini taşıyan bir insandır. Onun, yüzyılların tecavüzünden kurtulan canlılığı karmaşalığından (complexité) gelmektedir. Her nesilde, kimi delikanlılar, bazı huylarını ve bazı gizli ıztıraplarını onda bulurlar. Son on yılın (1920-1930) gençliğinde, bu endişe neslinde, Hamlet'in tekrar canlandığı söylenmiştir. Çok düşünmüş, vaktinden erken düşünmüş olan gençlik, olayların hiçliğini çok ça-

buk görmüş, yapıcılığı yaratan hareket ve karar cesaretini kaybetmiştir. Şüphesiz vaktinden evvel verilmiş kesin bir hükümdür bu: Ama Danimarka prensinin hayallerimizde hâlâ ne kadar canlı olarak yaşadığını göstermiyor mu?

Bibliyografya

a) Hamlet için başvurulacak İngilizce eserler. Edmund Chambers, Hamlet. Warwick Edition. Edward Dowdon, Hamlet. Arden Edition.

b) Hamlet'in türkçe çevirileri:

Hamlet, mütercimi: Abdullah Cevdet. Mısır tabı, 1908, sayfa 285.

Hamlet, mütercimi: Kâmıran Şerif. (Bazı yerleri kısaltılarak) İstanbul, 1927, 71 sayfa.

Hamlet, Halide Edip ve Vahit Turhan Başkanlığında İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı seminer mesaisi olarak verilen tercüme, ilk baskı 1941, 118 sayfa; Shakespeare'in hayatı ve Hamlet hakkında 39 sayfalık bir önsöz'le. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi neşriyatından No. 155).

Hamlet, çeviren Orhan Burian, 1944. Maarif Vekilliği, Klâsikler Serisi (Çeviride birer notla ait oldukları perde ve sahneler gösterilerek, zikredilen metinler bu çeviriden alınmıştır).

c) Hamlet için başvurulacak Türkçe yazılar: Saffet Korkut, Hamlet deli mi idi? (Yurt ve Dünya, eylûl 1941, sayı 9).

DON KİŞOT

F. 3

DON KİŞOT

(1605, birinci cilt — 1615, ikinci cilt)

Hünerli asilzade Mancha'lı Don Kişot'un hikâyesi, dünyanın en tanınmış olanlarından biridir.

«Çok açık, anlaşılması son derece kolaydır. Çocuklar onu gözden geçirirler, gençler okurlar, yetişkinler anlar, yaşlılar da göklere çıkarırlar. Kısacası bu kitap her çeşit insan tarafından o kadar gözden geçirilmiş, o kadar okunmuş, o kadar ezberlenmiştir ki, insan ihtiyar, lâgar bir at görür görmez: İşte Rossinante! demekten kendini alamaz. Nihayet bu hikâye, okunabilecek hikâyelerin en eğlenceli olanlarından biridir. Hele yüz kızartacak tek bir kelimenin, inançlı bir katoliğe yakışmayacak tek bir düşüncenin bulunmayışı bu hikâyeyi daha eğlenceli kılmaktadır.»

Cervantès'in kendisi eserinden böyle söz eder, ve onun insanca ve evrensel karakterini bir kelimeyle gösterir: Don Kişot, silâhtarı Sancho, Toboso'lu Dulcinée, papaz, berber, hattâ Maritorne ve silâhşor atı Rossinante, her iklimde anlaşılan ölmez eser bir kere okununca artık kafadan çıkmayan kişilerdir. Bununla beraber Cervantès bu esere kendisinden çok şeyler koymuş ve yer yer bir çeşit hal tercümesi vücude getirmiştir. Asker olarak maceradan maceraya koşan, Lépante savaşında yaralanan, Cezayir'de,

esir düşen, gururunu hiç bir zaman kaybetmeyen, daima talihsizliğini yenen Cervantes, İspanya'ya döner dönmez Cezayir'i fethetmek ve İspanya'yı Berberî kâbusundan kurtarmak gayesiyle güzel bir plân tasarlar; ama, yıldızları yere indirmek için, memleketinde kendisi gibi yeter sayıda azimli haçlı asker bulamaz; muhteşem ve yaralanmış rüyalarını kitaplarında yaşatmıya karar verir. *Don Kişot:*

«Gururlu ve kahramanlık için doğan bir ruhun kendisini her tecrübede alçaltmaya ve diretirse ezmeye çalışan bayağı gerçeklerle nasıl çarpıştığını bize gösterir... *Don Kişot*, Cervantes'in hulyasıdır, Cervantes hulyayı bırakmadan, sevmekten de geri kalmadan alaya alır durur» [1].

O kadar şahsî olan bu kitaba Cervantes, bütün zamanlarını ve kendi zamanını İspanya'sını, Mancha'nın yanık manzaralarını. Kastilya gururunu, İspanya asilzadesinin o mağrur fakirliğini, hayal gücünü, mistik coşkunluğu, saf bayağılığı, hanlarda ve uzun yollar üzerinde geçen, hırsızların ve serserilerin bütün hayatını, edebiyat kavgalarını, mâlûl ve hor görülen askerlerin isteklerini, bir memleketi ve bir devri gösteren bütün şeyleri de koymuştur. Ama bir eseri bir yazara, bir memlekete ve bir zamana bağlıyan bu karakterlere rağmen, *Don Kişot* sâf insanlıkla o kadar doludur ki her çağ ve her millet onu ilgiyle karşılamış ve kendisini onda bulmuştur. *Don Kişot* daima yaşıyor; onun, yazarı öldükten sonraki

[1] Paul Hasard : Don Quichotte de Cervantès s. 36.

hayatı, yayım tarihiyle yazarın ölümü arasına sıkışan, o resmî hayattan daha zengindir. Daima merakımızı uyandıran, hiç bir yorumun tamamiyle aydınlatamadığı karmaşık ruhlu asîlzadenin şahsında yaşıyor.

Cervantès, Don Kişot'u maceraya atmak üzere, yakaladığı zaman o ellisine varmıştı; Mancha'nın bir kasabasında, yeğeni genç kız ve kâhya kadınla şövalyelik kitapları arasında fakirce, ama gururla yaşıyordu. Kitaplarını, gece gündüz okuya okuya dimağı kurumuş, bütün yargılama yeteneğini kaybetmişti.

«Muhayyelesi, kitaplarında okuduğu şeylerle, sihirler, kavgalar, meydan okumalar, savaşlarla, yaralar, ihtiraslar, aşklar, acılar, divanelikler'e dolmuştu; bütün bu hayaller zihninde o kadar yer etmişti ki onları gerçek olarak görüyor, dünyada onlardan daha gerçek bir şey tasavvur edemiyordu... Serseri bir şövalye olmak, atına binerek, tepeden tırnağa kadar silâhlı, dünyayı dolaşmak, macera aramak, serseri şövalyelerin yaptıklarını yapmak, her türlü haksızlığı düzeltmek ve bin türlü tehlikeye göğüs gererek ebedî bir üne kavuşmak; memleketi için bundan daha faydalı, kendisi için bundan daha şerefli bir şey olmayacağını düşündü.» [1].

Bu kararı verince, tavan arasında unutulup kalmış, eski bir zırhı silip temizler, sıska beygirini savaş atı mertebesine yükseltir, ve her şövalye atının

[1] Don Kişot, I. 1.

bir adı olduğu için, o da âdete uyarak atına Rossinante adını verir; kendisi de Don Kişot adını alır. Sonra, şövalyelik romanları geleneğince, her şövalyenin âşık olması gerektiği için, gönlünün sultanı olarak da civarda, hiç görmediği bir köylü kadını seçer, ona bir prensese yakışan, Toboso'lu Dulcinée adını verir.

«Bu ad, fikrince, atına ve kendisine verdiği adlar kadar âhenkli asîl ve mânalıydı.»

Bedence ve ruhça böyle hazırlığını tamamlayan Don Kişot, Rossinante'ye binerek macera aramaya çıkar. Delidir; Cervantès, onun, okuduğu kitaplardan kaptığı deliliğini tasvir ederken, şövalyelik romanlarını, Fransa'dan gelen, peri masallarını andıran olaylarla ve romanesk icatlarla dolu olan dimağları şaşırtan o *Amadis*'leri gülünç bir şekle sokmak istemektedir. Hiç şüphe yok ki, birçok defalar dediği gibi, ilk fikri bu idi. Bu suretle şövalyeliğin en güzel müesseseleri gülünç bir şekle sokulmuştur. Bütün gece silâhları bekledikten sonra, şafak sökerken zırh giyen şövalyenin bu hareketindeki yüceliği düşününüz; bu tören burada bir karnaval maskaralığına dönüyor. Don Kişot, âdet olduğu üzere şövalye zırhını giymeyi arzu ediyor. İndiği ve bir şato sandığı handa, bir asîlzade sandığı hancıya seslenir ve şövalyelik rütbesini kendisine vermesi için dizlerine kapanarak yalvarır. Kabasabalığı içinde oldukça kurnaz bir adam olan hancı onun görüşlerini kabul eder görünür.

Asîlzade geceyi bahçede, kuyunun bileziği üze-

rine koyduğu zırhların önünde, ayakta geçirir; şafak sökerken hancı, içine hesaplarını yazdığı deftere bakarak bir dua okuyormuş gibi mırıldanır, ince uzun kılıcını delinin ensesine indirir ve onu şövalye olarak uğurlar.

İşte Don Kişot, kendisine verilen kutsal görev için artık düzenli olarak hazırlanmıştır. Kahramanlığını iki savaş başarısı ile derhal gösterir, ve ruhunun bütün yiğitliğini ve mistik coşkunluğunu açığa vurur: Bir köylü, uşağını bir ağaca bağlamış, ona borçlu olduğu aylıkları ödeyeceği yerde, pataklamaktadır; şövalye, kendisine işkence edilen delikanlıyı kurtarır, cellâda, bundan böyle uşağına iyi davranacağına, ona borçlu olduğu parayı ödeyeceğine, şövalyelik namusu üzerine yemin ettirir; sonra, yoldan sapıp gözden kaybolunca, şövalyelik kanunlarıyla alay eden köylünün, zavallı çocuğu yakalayacağını, öncekinden daha şiddetle kırbaçlayacağını aklına getirmeden çekilip gider: İşte Don Kişot haksızlıkları böyle düzeltmektedir.

Biraz sonra, yol üzerinde, ata binmiş, ardlarından uşakları gelen bir tüccar kafilesinin geldiğini görür, onları serseri şövalyeler sanır; Rossinante'nin üzerinde mağrur bir tavırla dikilir, mızrağını yukarıya kaldırarak şöyle meydan okur:

«Eğer içinizde, yeryüzünde Mancha İmparatoriçesi Toboso'lu eşsiz Dulcinée kadar güzel bir bayan daha olmadığını itiraf etmek istemeyen biri varsa yerinden kımıldamasın!»

Bu sözleri işiten tâcirler, bu adamın garip kıya-

fetine bakmak için dururlar, kıyafetinden olduğu kadar sözlerinden de, onun bir kaçık olduğunu hemen anlarlar; fakat bu itirafın nasıl sonuçlanacağını, sırf eğlence olsun diye, görmek istediklerinden, içlerinden alaycı, biraz da nükteci olan biri:

«— Şövalye Hazretleri, hiçbirimiz sözünü ettiğiniz güzel bayanı tanımıyoruz, onu bize göstermek lûtfunda bulunuz; dediğiniz kadar güzelse, biz de istediğiniz şeyi can ve gönülden, kolaylıkla tasdik ederiz, der.

Don Kişot cevap olarak:

— Onu gördükten sonra, bu kadar açık bir gerçeği itiraf etmenin değeri mi kalır? der. Asıl önemi olan, görmeden onun güzelliğine inanmanız, güzel olduğunu söylemeniz, herkese karşı böyledir demeniz, yemin ederek savunmanızdır» [1].

Kavga kaçınılmaz bir hal alır. Don Kişot ileriye doğru atılır. Rossinante tökezler, kapaklanır, serseri şövalye yere yuvarlanır, mızrağı, mahmuzları kımıldanmasına engel olur,yerinden kalkamaz. Bir uşak, onu sopayla dövmeye başlar. Kendisini tanıyan bir köylü yardımına koşar, yatağına girip yaralarını tedavi etmesi için onu, acınacak bir halde, evine götürür.

Kâhya kadın, yeğeni, dostları, papaz, berber, büyük bir heyecan içindeler. Toplanırlar, bahtsız asilzâdenin dimağını altüst eden uğursuz kitapları ateşe atmaya karar verirler. Hüküm kesindir; hâkimle-

[1] Don Kişot, 1, 4.

rin en azgını şiire, hastalıkların en tehlikelisi, en iyileşemeyeni gözüyle bakan yeğendir: Kâhya kadın, kendisine verilen kocaman ciltleri yakmaktan târif edilmez bir sevinç duymaktadır; merhamete daha çok meyilli olan papazla berber, onlar da dostlarının deliliğinde bu zehirlenmiş edebiyatın tehlikesini açıkça gördükleri için, bu harekete katılırlar. Artık roman filân yok! Hayal yok! Sağduyu, düzenli, çevreli bir hayat var.

Ama Don Kişot'un duygusu bu değildir; onu bayağı, sıkıcı bir hayatın içine kapatmak çarelerini yanıbaşında düşündükleri zaman o, büyük şeyler tasarlamaktadır. Tekrar yola çıkacaktır; ama *Amadis*'le *Roland*'danberi serseri şövalyelerin hayat şartı değişmiştir; bugün para lâzımdır; o halde o da para alacaktır. Hem sonra yapayalnız, silâhtarsız yola çıkması ne tedbirsizlikti! Beraberinde bir de silâhtar götürecektir. Komşusu olan bir genç köylüyü, Sancho Pança'yı, biçimsiz, obur, geveze, bilgisiz, çıkarına düşkün, fakat namuslu ve sağduyulu bir delikanlıyı seçer. Onun dimağını karmakarışık eder, ve birkaç hafta içinde bir imparatorluk fethedeceğine, bir serseri şövalyenin silâhtarına vermesi âdet olduğu üzere, kendisine de bir adanın valiliğini vereceğine onu inandırır. Sancho, Don Kişot'a olan dostluğu, adasına sahip olmanın tutkusu, biraz da merak sebebiyle karısını, kızını bırakır, eşeğine biner, Don Kişot'un peşine takılır. Artık serseri şövalyeden ayrılmayacaktır; artık onun bir devamı, gölgesi gibidir. Don Kişot'u, aralarındaki karşıtlıkla daha iyi

belirtir. Deliliğinin inceliklerine sağduyusunun bayağılıklarını karşı koyar; sonu gelmeyen gülünç soruları ile onu, rüyalarını daha iyi kavramaya ve ruhunun gizli taraflarını ifade etmeye zorlar! Konuşmalarından beklenilmeyen sonuçlar çıkararak âdeta onu tamamlar; çılgınlıklarına, kendi uydurduğu ahır ve çiftlik avlusu kokan maskaralıklarını ekliyerek onu büsbütün gülünç bir hale düşürür. İşin içine kendisi de karıştığı için, maceranın gülünçlüğü daha katmerli olur.

Don Kişot kendi düşünceleriyle baş başa kaldığı zaman, Sancho şişesini diker; Don Kişot, Duclinée'yi anarak geceleri uykusuz geçirirken, Sancho horlayarak uyur. Ama Don Kişot attan yuvarlanarak dayak yediği zaman, Sancho da kendi payına düşen sopaları yer; istediği kadar hücum etmekten sakınsın, kaçsın! Hepsi boşuna. Onu yakalarlar; efendisi uzaklaşıp kaçtığı halde kendisinin arkada kaldığı, ve şiddetle alaya tutulduğu olur. Bu yüzden serseri bir şövalyenin silâhtarı olmak, çok geçmeden ona bir yük omaya başlar.

«Aramakta olduğumuz bu maceralar başımıza öyle belâlar getirecek ki, çok geçmeden, sağ ayağımız hangisidir tanımaz olacağız. Şu kısa aklıma göre, kasabamıza dönmek; yağmurdan kaçıp doluya tutulmaktansa, şu hasat zamanında işimizin gücümüzün başında bulunmak, yapılması gereken en akla uygun şeydir. Don Kişot Sancho'nun sözünü keserek:

— Zavallı Sancho'cuğum, dedi, şövalyelikten

hiç anlamıyorsun! Sus, biraz sabret; bir gün gelecek, bu mesleğin ne kadar şerefli olduğunu kendi gözlerinle göreceksin. Söyle, dünyada muzaffer olmaktan, düşmanını yenmekten daha zevkli bir şey var mıdır? Şüphesiz ki yoktur.

Sancho:

— Bu hususta daha bir şey bilmiyorum ama, dediğiniz doğru olabilir, cevabını verir» [1].

Kitabın başından sonuna kadar, birbirini kovalayan bu koroyu, birçok oktavlarla birbirinden ayrılan ve «dissonnance»'ı dayanılmaz bir gülünçlük uyandıran bu düşünceleri işitiyoruz.

Bununla beraber, şövalyeliğinin cazibesine kapılan Don Kişot'la Don Kişot'a kapılan Sancho yavaş yavaş daha derin düşüncelere yükselirler. Denilebilir ki karıştıkları olaylardan bir hayat felsefesi, birinde çılgın bir idealizm, öbüründe gerçekçi bir uygunculuk halinde beliren bir hayat felsefesi, çıkarmıya çalışmaktadırlar. Garip ve gülünç olmaktan kurtulamazlar, ama önemli şeyler söylerler. Karşılıklı konuşmaları, güneşin kavurduğu yollar boyunca, öğleye doğru dinlendikleri ağaçlar, uyumıya çalıştıkları yıldızlar altında sürüp gider. Dudaklarından eğlenceli çılgınlıklar, yolun üzerine düşen gerçekler fışkırır; yolcu bir define bulduğunu farketmeden, onları ölü yapraklar gibi devşirecektir.

Serseri şövalyelik mesleğinin en önemlisi olan bu ikinci çıkışta, Don Kişot bütün değerini gös-

[1] Don Kişot, 1, 18.

teren ve zararına çıkan harikulâde, insanı acındıran maceralara rastlar. Hem gülünçtür, hem bahtsızdır, ama hayalinin yoğunluğu ile gülünçlükten ve bahtsızlıktan kurtulmaktadır. Adına bağlı kalan unutulmaz örnek olay yel değirmenleriyle savaşıdır. Ufukta gayet iyi görülen o değirmenleri, o korkunç büyük kollariyle, birer dev sanır.

«Bak Sancho, şu sayısı otuzu aşan, şu karşımızdaki müthiş devleri görüyor musun? Hücum ederek onları öldürmek niyetindeyim. Elde edeceğimiz ganimetle zenginleşeceğiz; helâl maldır, yeryüzünü böyle melûn bir ırktan temizlemek de sevaptır.»

Sancho bu devlerin, rüzgârın döndürdüğü değirmenlerden başka bir şey olmadığını boşuna anlatmaya çalışır; Don Kişot kalkaniyle kendini koruyarak, mızrak elde, Rossinante'yi dörtnala sürerek en yakın değirmene saldırır; değirmenin kanadı atlıyı da, beygirini de havaya kaldırarak bir tarlaya fırlatıp atar. Don Kişot bitkin, omuzu ezilmiş bir halde, kendisini bir sihirbazın, devleri yenmiş olmak şerefinden mahrum etmek için, onları yel değirmenlerine çevirdiğini hazin hazin düşünür.

Hiçbir şey yiğitliğini sarsmaz. İşte yol üzerinde iki koyu toz bulutu: Bunlar, melemelerini Sancho'nun iyiden iyiye işittiği iki koyun sürüsüdür. Ama korkuyla duyuların şaşırdığını ve gerçekte olmayan şeyleri gözlerin gördüğünü, kulakların da işittiğini kim bilmez? Cesur Don Kişot, biri Trapobana Adasının kralı hain Alifanfaron'un, öbürü Garamante'lerin kralı Yiğit Pentaolin'in kumanda et-

tiği iki orduyu adamakıllı görmektedir. Savaşa girmek üzereler, Don Kişot «Zayıfları korumak, yardıma muhtaç olanların yardımına koşmak» ve Pentapolin'in Alifanfaron'u yere sermesine yardım etmek için, ortaya atılmaya karar verir. Ama savaşa atılmadan önce iki ordunun mevcudunu öğrenmek üzere şövalyelik epopelerinde âdet olduğu gibi, bir tepenin üzerine çıkar. Savaşçıları adlarıyla çağırır; hangi ülkeden olduklarını söyler; zırh takımlarını sayıp döker armalarını açıklar; atların kişnemelerini, savaşı bildiren boru seslerini işitir. Koyunlardan başka bir şey görmeyen ve melemelerden başka bir şey işitmeyen Sancho'nun yalvarmalarına aldırış etmeyerek savaşa atılır ve Alifanfaron'un savaşçılarını sağdan soldan mızraklamaya başlar. Hiddetlenen çobanlar onu taşa tutarlar, böğründen yaralarlar, dişlerini kırarlar ve onu öldürdüklerini sanarak yolun üzerinde bırakırlar. Bayılan Don Kişot kendine gelince Sancho'yu çağırır ve kendini gülünç bir hale sokmak için savaşçıları koyunlara çeviren sihirbazlardan tekrar yakınır.

Nihayet hayalet sandığı gerçek insanlara rastlar. Bunlar, bir gün önce ölen bir asîlzadenin cesedini, gömülmek üzere Ségovie'ye götüren papazlardı; onları mızrak darbeleriyle kaçırır. Karanlık çökünce, kırlarda korkunç ve muammalı gürültüler işitir; Sancho korkudan neredeyse ölecek gibidir, fakat serseri şövalye sevincinden yerinde duramaz; bu demir devrini altın devrine çevirmesi için kendisini yaratan Allah'a şükreder.

«Tehlikeler, büyük hareketler, büyük olaylar bana nasip olmuştur; yuvarlak masa şövalyelerini, on iki Fransa Prensini, dokuz kahramanı ben diriltecegim...»

Gün ağarırken, bu gürültünün nereden geldiği anlaşılır: Meğerse gürültüyü yapan çuhacı değirmenleriymiş.

Bir macera, Don Kişot'un heyecanını son haddine çıkarır. Yol üzerinde, boz bir eşeğe rahatça binmiş, uyuklar bir halde köyün berberi gelmektedir; hava yağmurlu olduğundan yeni şapkasını korumak için, iyice temizlenmiş, altın gibi pırıl pırıl parlayan traş leğenini başına geçirmiştir. Leğenin parıltılariyle gözleri kamaşan Don Kişot, bütün şövalyeliğinin beynine sıçradığını hisseder: Bu berber, başında Membrin'in altın miğferini ,en kahraman şövalyeye ait olması gereken bir eşyayı taşıyan bir şövalyedir. Derhal atını mahmuzlar, korku içinde kalan berbere doğru saldırır; eşeğinden düşen berber, traş leğenini bırakıp, kırlara doğru kaçar. Serseri şövalye, o bulunmaz ganimeti, kutsal bir coşkunlukla ellerine alır; kendisini o kadar kaybetmiştir ki, Sancho'nun kaba gülüşünün farkında bile olmaz. Artık biricik miğfere sahiptir. Şimdi kader ona beylik olmaktan çıkan bir macera borçludur: Macera gerçekten beylik olmaktan çıkar, çünkü bu yeni macerada artık hayalin yeri yoktur. Serseri şövalye ve silâhtarı yol üzerinde, zincirle birbirine bağlanmış, birkaç candarma çavuşunun muhafazası altında kürek cezasına gönderilen mahkûmlara rastlarlar. Hak-

sızlıkları ortadan kaldıran, adaleti yerine getiren kahraman, büyük bir nezaketle candarmaları selâmlar ve kürek mahkûmlarını sorguya çekmek istediğini söyler. Mahkûmlardan bazıları samimiyetle cevap verirler. bazıları da kafileyi yolundan alıkoymuş olan bu garip adamla alay ederler; insanlığın hazin bir sahifesi, şeref ve haysiyetlerini kaybetmiş olanlardan toplanmış, insanı acındıran bir kafiledir bu; Don Kişot, işlenen suçla verilen ceza arasında bir oran olmadığını ileri sürer ve mahkûmların salıverilmesini ister. Muhafızların diretmesi, savaş; Don Kişot, zaferi kazanır, artık mahkûmlar serbesttir. Serseri şövalye güzel bir iş görmüştür, ama hem kanuna, hem kutsal Hermandad'a karşı gelmiştir, bunun sonucu pek ağır olabilir; üstelik mahkûmlar da ona karşı gelirler. Don Kişot, minnettarlıklarının delili olarak, çözdüğü zincirleri tekrar takınarak bu zelil durumda, Toboso'ya gidip Dulcine'ye, güzelliğinin esiri olduğunu söylemelerini onlardan rica eder. Mahkûmlar ilkin onu taşa tutarlar, sonra yere yuvarlayınca üstüne çullanırlar, Mantosunu alarak kaçıp giderler. İşte güzel bir hareketin güzel bir sonucu!

Kendisini tehdit eden soruşturmalardan kurtulmak için Don Kişot Sierra Morena'nın en yabanıl bölgesine sığınır. Burada Cervantes'in okurlarının sabrı şiddetli bir sınavdan geçirilmiştir: Bu kayalıklı çölde, bu uçurumların ortasında üç dört roman buluşur. Bu romanların birbirinden acaip olan, aşkla, ümitsizlikle sarhoşa dönen kahramanları, sonunda

birbirini tanırlar, anlaşırlar ve Don Kişot'u kafilelerine katarak çıkıp giderler. Ama yeni bir çılgınlık yapması ve idealistçe hayal kurma gücünün yeni bir delilini göstermesi için ona vakit bırakırlar. Don Kişot, Zavallı Büyük Kaya üzerinde *Amadis* gibi bir aşk çilesi çıkarmak için Sierra'da bulunuşundan faydalanmaya karar verir. Bu çile, Sancho ile gönderdiği mektuba Dulcinée'den cevap gelinceye kadar sürecektir; otları çiğneyerek, ağaç kökü kemirerek yaşayacak, vaktini Dulcinée'yi düşünmekle, onu anmak'a, ağlayıp sızlamakla geçirecektir.

Artık Don Kişot, Cervantès'in romanında yeni bir deyim bulan, ve deliliğin uyanıklığını anlatan bir çeşit mistik hummaya tutulur. Elçi olarak gönderdiği Sancho'ya Dulcinée'nin asıl adını bildirir; Dulcinée, Aldonza Lorenzo adında bir köylü kadındır. Sancho şaşırıp kalır; o Dulcinée'yi bir prenses sanmıştı; efendisi tarafından gönderilen bir elçinin, o iri yapılı, güçlü kuvvetli kıza, kenevir ayıklarken, yahut zahire anbarında buğday döverken rastlayabileceğini düşününce son derece canı sıkılır. Bütün bu zorunsuzluk (contingences) lardan kurtulmuş olan Don Kişot ise ona hüzünlü bir ciddilikle cevap verir:

«Sancho, mademki Toboso'lu Dulcinée'yi seviyorum, benim için o dünyanın en büyük prensesi kadar değerlidir... Adları, kitapları, şarkıları, tiyatroları, berber dükkânlarını dolduran Amaryllis'lerin, Philis'lerin, Sylvie'lerin, Diane'ların, Galatée'lerin ve bunlara benzer daha bir çoklarının etten ve kemik-

ten gerçek birer varlık olduklarını mı sanıyorsun?... Elbette sanmıyorsun. Bunlar, mısra'larına konu bulmak, âşık veya âşık olmıya kabiliyetli görünmek için şairlerin icadettikleri birtakım hayal varlıklardır. İyi kalpli Aldonza Lorenzo'nun güzel ve namuslu olduğuna inanmak benim için yeter, soyunun ne önem var... Buna gelince, ben onun dünyada en büyük prenses olduğuna inanıyorum. Her şeyden çok iki şey bizi aşka sürükler; bilmiyorsan sana öğreteyim: Biri namustur, biri de güzellik. Bunların her ikisi de Dulcinée'de birleşmiştir, çünkü güzellikten yana hiç kimse onunla boy ölçüşemez, namustan yana da hiç kimse onunla kıyaslanamaz. Bir kelimeyle, ne eksik ne fazla, bütün söylediklerimin doğru olduğunu sanıyorum. Onu, asalette olduğu kadar güzellikte de, hayal ettiğim gibi görüyorum» [1].

Sancho, elçiliğinden dönünce, bu karşılıklı konuşma devam eder. Don Kişot elçisini sorguya çeker:

«— Yanına vardığın zaman, o güzellik kraliçesi ne yapıyordu?.. Hiç şüphesiz onu inci dizerken, yahut şu esiri olan şövalyeye sırma tellerle bir atkı örerken buldun.

— Hayır efendim, evinin kümesindeydi, iki ölçek buğday ayıklıyordu.

— Muhakkak o buğday taneleri güzel ellerine değince inciler halinde dökülüyordu» [1].

[1] Don Kişot, 1, 25.

Don Kişot, gerçeği başkalaştırmaya böylece, devam eder; mektubuna önem vermeyen köylü kadının soğuk hareketlerinden sevinç bile duyar; o kadar ki, sağlam inançlı Sancho, sağduyunun ifadesi olan şu sözü söylemekten kendini alamaz:

«— Allahı ne cennet kaygısı, ne de cehennem korkusıyla, işte tam böyle bir aşkla, yalnız kendisi için sevmek gerektiğini bir vâiz kürsüsünden işitmiştim.

— Kötülerin canı cehenneme; bir köylünün söyleyemeyeceği şeyler söylüyorsun, seni işiten okumuş bir adam olduğuna hükmedecek.

Sancho:

— Ama ben okuma yazma bilmem ki, karşılığını verir.»

Kahramanımızı mistik bir duruma yükselmiş görüyoruz. Fakat mistikliği gitgide türlü delilik alâmetleri gösterdiğinden dostları papazla berber, onu evine götürmek ve tedavi etmek için gülünç bir hileye başvururlar. Kılık kıyafetlerini değiştirirler, hain bir dev tarafından malı gasbolunmuş ve bu merhametsiz düşmana karşı, büyük serseri şövalyenin yardımını ricaya gelmiş bir Mikomikon prensesi icadederler.

Don Kişot derhal yola çıkmaya, deve meydan okumaya, onu perişan etmeye, Mikomikon Kırallığını Prenses Mikomikona'ya geri vermeye karar verir; ama savaş şartlarına göre prensesle evlenmek hakkı olduğu halde evlenmeyecektir. Çünkü Toboso'lu Dulcinée'ye bağlıdır. Sierra'da birbirine rastlamış

olan roman kahramanlarından, papaz, berber, Don Kişot ve Sancho'dan kurulan heyet yola koyulur. Görünürde Mikomikon'a gidilmektedir, ama gerçekte serseri şövalyeyi Kâhya kadınıyla yeğeni genç kıza teslim edeceklerdir. Yolculuk süresince gülünç birkaç olay geçer: Don Kişot handa, dev Mikomikon sanarak şarap dolu tulumları kılıçtan geçirir. Geceleyin, sahte prensesle adamları uykudayken Don Kişot, atı üzerinde dimdik, kendisi için bir şato olan hanın kapısı önünde, bir serseri şövalyenin yapması gerektiği gibi nöbet bekler. Bu acınacak deliliğin büyük bir yanı olmakla beraber sonu fena çıkar. Oda hizmetçileri Don Kişot'a kötü bir oyun oynarlar, ama o, bu oyunu yine bir büyü sanır. Sonra, başına bir sürü olaylar gelir. Don Kişot bunların hepsinden oldukça kötü bir durumda çıkar. Nihayet onu bir öküz arabasına taşıyarak bir saman yığını üzerine yatırırlar; işte Don Kişot, *Amadis*'in bir rakibine hiç de yakışmayan bu halde, ezilmiş, harap, zavallı, ama uslanmamış bir halde köyüne girer.

Yine yola çıkacaktır. Onu, hastalığından kurtarmak için boşuna överler. Lise mezunu Samson Carrasco boşuna, onun duygularını anlar ve delice heveslerini kışkırtır görünür. Saplantısından onu kurtarmaya imkân yoktur. Zaten, serseri şövalyelik hayatının bu iki kısmında, Cervantès de onun suçortağı olmuştur. Romancı, yarattığı kahramana kendini kaptırır, eseri bu defa kendini etkiler, kahramanını alaya almak yüzünden onu ilkin zavallı

bulmaya, sonra sevmeye başlar. Bundan böyle romanda artık kendisi de görünecektir: Don Kişot her gün büyüyecek, onunla alay eden nükteci insanların çok üstüne yükselecektir. Don Kişot'un, aklından zoru olduğuna kimsenin şüphesi yoktur, ama deliliği alelâde insanların sağduyusundan daha alımlıdır; dehâ gibi, kahramanlık gibi olağandışı olan her şey basit insanlara delilik gibi görünmez mi? Şüphesiz Don Kişot gülünçtür ve ona yapılan ağır şakalar gitgide çoğalmaktadır; ama o en kötü anlarda bile önemini kaybetmez. Alceste için de böyle değil midir? Molière, sosyal âdetlere uymak istemeyen acaip insanlarla alay etmek için ondan faydalandı; ama gülünç olan Alceste'inin bu yüzden sevimliliği hiç de azalmamış ve sert açıksözlülüğüyle çevresindeki kuklalara daha az hükmetmemiştir. Cervantès de Molière gibi davranıyor; roman, kahramanını olgunlaştırmaya imkân bile vermiyor; onu inceledikçe ve yeni çehreler altında gösterdikçe, çelişmeye kadar giden bir karmaşıklık (complexité) duygusu telkin ediyor. Dostoyevsky de *Aptal*'ında, mütemadiyen delilikle bilgelik (sagesse)'in sınırlarında kalan bir kişi yaratmıştır; öyle ki ettiklerine ve söylediklerine bakarak hayran olmak mı, yoksa gülmek mi gerektiğini sormaktan kendimizi alamayız; ama romanı okumaya devam ettikçe, içimizin heyecanla dolduğunu ve bu *Aptal*'ın, birçok akla uygun insanlar arasında dikkatimizi çeken tek insan olduğunu çok iyi biliriz. Don Kişot da böyledir.

Uzun dinlenme günlerinde, durumunu iyice an-

lar. O, gönüllü bir serseri şövalye'dir, tehlikeler içinde yaşamak istemektedir; doğuştan böyledir, Allah'ın dâvetine uymaktadır.

«— Zenginliğe, şan ve şerefe götüren iki yol var: bunlar da edebiyatla silâhtır. Ben edebiyattan çok silâhtan anlarım, güneş Mars burcunda iken dünyaya silâh sevgisiyle gelmişim; bu yolu izlemek zorundayım, inadıma izliyeceğim de. Allah'ın iradesine, talihin emrine, aklın dileğine ve kendi arzularıma karşı koyayım deye beni inandırmağa çalışmakla boşuna yoruluyorsunuz» [1].

Sevgilisinin hayır duasını almak için, gecenin sessizliği içinde Toboso'ya doğru yol alırken, düşüncesini hem kendisi için, hem kendisine uymaya çalışan Sancho için tamamlar. Bu konuşma heyecanlıdır. Don Kişot, içine tekrar atıldığı bu tehlikeli hayatla, büyük işler görmüş olan bütün insanlar gibi ün aradığını itiraf eder. Ama aradığı ün, çağdaşların takdiri olan ve maddî çıkarlar sağlayan o bir günlük duman değildir; şövalyeliğin düşkünleştiğinden beri dünyayı kaplayan kötülüklerle döğüşerek ebedî bir ün kazanmak, gelecek kuşaklarca saygıyla anılmak, Tanrı tarafından mükâfatlandırılmak ister. Bu söylevi çok iyi anlayan Sancho, bundan böyle veli olmanın daha iyi olacağını bildirir: İki papazı da veliler arasına sokmadılar mı? Tanrı onları cennete kabul etti, coşkun halk da bıraktıkları eşyayı paylaşamıyor.

«— Bence serseri bir şövalye olmaktansa, hangi

[1] Don Kişot, I, 32.

tarikattan olursa olsun, alçakgönüllü küçük papaz olmak daha iyidir.»

Don Kişot ona ciddiyetle şu karşılığı verir:

«— Bütün söylediğin doğrudur. Ama hepimiz papaz olamayız ki. Allah, kullarını cennete birçok yollardan götürür. Şövalyelik bir dindir, cenette veli şövalyeler de vardır» [1].

İşte somurtkan çehreli şövalyenin başını haleyle kuşatan büyük söz: *şövalyelik bir dindir*. Arzusu, Lancelot'ların, Olivier'lerin ve Rolland'ların arzusundan zayıf değil. Ama o, gerçekte kendisiyle alay edilen zavallı bir delidir. Onunla ilk alay eden Sancho olur: Serseri şövalyelik üzerine şimdi onun da görgüsü vardır, oyuna o da katılır; Dulcinée'yi bulmaya memur edilen, ama onu tanımadığı için bulmaktan ümidini kesen Sancho, Don Kişot'u sevgilisinin orada, yolun üzerinde, iki nedimesiyle beraber bulunduğuna inandırır. Bunlar, eşekleri üzerine binmiş, işlerine giden üç köylü kadındı; ne önemi var! Dersini bilen Sancho, Dulcinée'nin büyülenmiş olduğunu iddia eder. Don Kişot da derhal buna inanır; köylü kadınların azarlarını, alaylarını bir şövalyeye yakışacak şekilde, olacağa boyun eğerek karşılar, sonra Sarragossa'nın cirit oyunlarında bulunmak üzere yola koyulur.

Cirit oyunlarına götüren yol uzundur, seyahat gülünç olaylarla doludur. Burada bunların hepsini anlatmağa imkân yok. Zaten bazıları sayfa doldur-

[1] Don Kişot, II, 6.

mak için konulmuştur, kahramanın kişiliğine de bir zenginlik katmazlar. Bir gece, sığındığı bir Korulukta bir serseri şövalyeye, —demek ona benzeyenler de varmış— Koru şövalyesine rastlar; bu şövalye Don Kişot'u savaşta yendiğini ve onu Casilda'nın Dulcinée'den daha güzel olduğunu itirafa mecbur ettiğini iddia eder. Bu sözleri söyleyen, şövalye kılığına giren, Don Kişot'u yenerek onu uslu uslu evine götüreceğini uman öğrenci Sanson Carrasco'dur; ama işler ters gider; koru şövalyesi atından alaşağı edilir ve işin içinden kolaylıkla çıkmak için Dulcinée'nin güzeller güzeli olduğunu itirafa mecbur olur.

İşte başka bir şövalye daha, ama bu serseri değildir, bir alış-veriş seyahatinden herkes gibi dönen Don Diego de Miranda'dır. Don Kişot, nezaketle ona yaklaşır, beraberce yola koyulurlar ve tatlı tatlı konuşmaya başlarlar.

Don Kişot:

«— Memleketimi terkettim, malımı mülkümü rehine koydum. Talihin kolları arasına atılmak ve beni götüreceği yere gitmek için, bütün zevkleri orada bıraktım: O eski serseri şövalyeliği yeniden canlandırmak istedim; ve kısa bir zamandanberi şurada sendeleyerek, burada düşerek, daha uzakta doğrularak, serseri şövalyelere öz olan görev gereğince, mülkümün büyük bir kısmını dulların yardımına koşmakla, kızları savunmakla, evli kadınları korumakla yetimleri, kimsesiz çocukları korumakla geçirdim... Artık ne bu at, ne bu mızrak, ne bu kalkan, ne bu silâhtar, ne bütün bu zırhlar, ne vücudu-

mun zayıflığı, ne de çehremin uçukluğu sizi şaşkınlığa düşüremez, çünkü kim olduğumu, ne iş gördüğümü artık biliyorsunuz.»

Don Diego de Miranda:

«— Ben, akşam yemeğini beraber yiyeceğimizi umduğum kasabada doğmuş bir asîlzadeyim. Oldukça zenginim... Hayatımı karımla, çocuklarımla, dostlarımla, geçiriyorum; başlıca eğlencem kuş ve balık avıdır... Bazısı Lâtince, bazısı Ispanyolca, bazısı tarihe, bazısı dine ait altı düzine kadar kitabım var... Bazan komşularıma, dostlarıma akşam yemeğine gidiyorum, başka zamanlar onları evime çağırıyorum... Çekiştirmeyi hiç sevmem, karşımda hiç kimsenin çekiştirilmesine de müsaade etmem... Her gün kiliseye giderim; malımın bir kısmını, gösterişe kalkmadan, fakirlere veriyorum... Bozuşanları barıştırmaya çalışıyorum; ben dindarım, Allah'ın sonsuz merhametine de tam bir güvenim var» [1].

Don Kişot saygıyla dinler, ama bu burjuvaca rahat dindarlığı biraz küçümseyerek. İki adamı kıyaslamak imkânını veren bir fırsat çıkar: Yol üzerinde, bir araba, demir bir kafes, haşmetli kırala götürülen Afrika arslanları... Don Kişot, katırcılara arslan kafesinin kapısını açmasını emreder, ayakta, yalnız kılıçla savaşmayı arzu etmektedir. Don Diego'yla Sancho uzaklaşırlar, Don Kişot ise sakin bir tavırla kafesin açık kapısı önüne dikilir. Hayatından usanmış olan arslan kafesinden çıkmaz ama ya çıkmış

[1] Don Kişot, II, 16.

olsaydı? Serseri şövalye bir hiç için, babayiğitlik için hayatını tehlikeye koyarken, zengin asîlzade hayatını pençelerden uzakta, emniyette bulunduruyordu. Don Diego, Don Kişot'un deli olduğuna hükmeder, bunda da haksız değildir, ama Don Kişot, hakkettiği «Arslanlar Şövalyesi».unvanını alır. Bu unvanı alınca, programını genişletir ve kendisini daha sıkı bir disipline uydurur:

«Dünyanın bütün köşe bucağını dolaşmak, geçilmesi en güç labirentlere nüfuz etmek, her adımda imkânsız olan şeye girişmek, çöller ortasında hem güneşin yakıcı ışıklarına, hem kışın, kırağıların sertliğine, rüzgârların merhametsizliğine dayanmak, arslanlardan korkmadan, hayaletlerden irkilmeden, bazılarına saldırmak, hepsini yenmek.»

Ne program! Don Kişot, istifini bozmadan onu uygulayacaktır. Öyle pek uzakta olmayan, ancak yaklaşmaya cesaret ettikleri meşhur ve korkunç bir mağara vardır, orada büyücü Montesinos oturuyormuş. Don Kişot, kılıcını alarak, bir iple kendisini oraya sarkıtır. Bir saat sonra onu yukarıya çekip çıkardıkları zaman bayılmış bulurlar.

Bir yeraltı sarayında üç gün geçirdiğini sanmaktadır; yalan söylemeksizin, rüyasını dolduran hayaletleri tasvir ederken en garip olayları anlatır. Dulcinée'yi görmüştür, Dulcinée büyülüdür, onun büyüsünü çözmek en büyük kahramanlıktır. Sancho, bunlara inanmak istemez; ama efendisi o kadar kesin söyler ki doğru söylediğine dair, kendinde bir şüphe uyanır. Nihayet, imkânın sınırlarını biliyor

muyuz? Kuklalarda bile ruha benzer bir şey olmadığını ve efendisinin o kötü ruhlu kuklaların esiri olan Mélisande'ı kurtarmak için bir şarlatanın tiyatrosunu altüst etmekte haklı olmadığını kim iddia edebilir?

Burada, Don Kişot'un serüvenleri ansızın yön değiştirir ve yiğit şövalye, serseri hayatının büyük sınavını, başarı sınavını kazanır. Berbat hanları şatolara çevirmek için artık hayal kuvvetine başvurmaya ihtiyacı yoktur; dükle düşes onu nezaketle kabul ederler, serseri şövalye imiş gibi karşılarlar ve rüyasını gerçekleştirirler. Deliliği içine ne kadar gömülmüş olursa olsun, güzel genç kızlar zırhını çıkardığı, yemek masasına gitmek için düşesin kolunu kabul ettiği zaman, bir an için şaşar. Demek bütün bunlar doğru ha? Doğru da söz mü? Şövalyelik romanlarına ait, özenle kurulan sahnelerin Arslanlar Şövalyesi'nin gözleri önünde geçmesi için bütün eve emirler verilmiştir. İlk şaşkınlık ânı geçince, dükü ve düşesi şaşırtan büyük bir kolaylıkla bu yapıntı (fiction) içinde hareket eder, iyi konuşur, belâgatle konuşur; ona deli diyen papaza, sırasını getirerek zarif bir şekilde şöyle der:

«— Bütün maksatlarının iyi bir gayesi var: Herkese iyilik etmek, hiç kimseye kötülük etmemek. Eğer böyle ilkeleri olan, onları uygulayan, onlardan aslâ ayrılmayan kimse, deli denilmeye lâyıksa...»

Toboso'lu Dulcinée'nin varlığından şüphe eden düşes'e daha ince bir zekâyla şu cevabı verir:

«— Dulcinée'nin var olup olmadığını, hayalî veya gerçek olduğunu Allah bilir; bu şeyleri tamamiyle derinleştirmeye ne lüzum var... Ben onu bütün bu vasıflarla tasavvur ediyorum...»

İşte bilgelikle dolu bir idealist. Bilgeliği, ilk deliliklerinin önceden sezdirmediği zirvelere bir an yükseliyor. Komediyi tamamlamak için, Sancho'nun nüktesiyle eğlenen dükle düşes, silâhtara, efendisinin kendisine vâdetmiş olduğu adayı vermek isterler; onu, eğlenmek maksadıyla şimdilik Barataria adını verdikleri civardaki bir kasabaya gönderirler ve ustaca bir hileyle oranın valisi olduğuna inandırmaya muvaffak olurlar. Onu bir budala sanmışlardı; halbuki o sadece sâftı; budalalık başka, sâflık başka şeydir. Aldığı bütün kararlar akla uygun ve hünerlidir. Hattâ kendi yerinde olmadığını anlayacak, efendisinin yanındaki yerini almak üzere hükümetini bırakacak kadar akıllıdır. Bu kaba saba adama bu kadar akıllılık nereden geliyor? Don Kişot'la temas ede ede incelmiş, şövalyenin hücuma geçeceği sırada verdiği öğütleri işitmiştir. Bu öğütler, Don Kişot'un serseri şövalyelik hayatında söylediği en asîl sözlerdir.

«— Oğlum, ilkin Allah'tan korkmalısın: Bilgelik bu kurtarıcı korkudadır; eğer bilgeysen, hiçbir şeyde aldanmazsın.

Sonra, kendini bilmek için —kazanılması gereken bilgilerin en gücü budur— gözlerini ilk halinden hiçbir zaman ayırma... Hiçbir zaman heveslerine esir olma... Fakirlerin gözyaşlarına, zenginin şi-

kâyetlerinden çok acı, ama daha çok adâlet gösterme! Zenginin vaitleriyle hediyeleri, fakirin de hıçkırıkları ile can sıkmaları arasında gerçeği bulmaya çalış-

Adalet imkân verince, her seferinde, suçluyu kanunun bütün sertliğiyle ezme... yargılayacağın suçluda, daima bozuk bir tabiatın sapınçlarına (aberration) bağlı olan insanın sefaletini gözönünde tut» [1].

Hikâyesinin bu yerinde Cervantiès bize Don Kişot'un serüvenlerini hayran olarak, gülerek kutlamamız gerektiğini söylüyor. Hayranlıklarımızı ona bol bol veriyoruz; ama gülmeyi de unutmuyoruz. Dük ve adamları onu karnavalca hayal oyunlarının karışık ağları içine atmak için hazırlığa geçerler. Bir avlanma sırasında büyücü Merlin karşısına çıkar ve Sancho 3300 kırbaç yemeye razı olursa Dulcinée'nin büyüsünün bozulacağını bildirir; silâhtar elinden geleni yapacak, yapacak ama birinci kırbaca bile dayanacağı şüpheli. Zincire vurulmuş prensesler ondan yardım dilerler; büyülü, çıngıraklı kediler odasını kaplarlar; gözleri mendille bağlanmış olduğu halde, yerinden kımıldanmaksızın, tahta at Chevillard'ın sırtında uzun bir seyahat eder. Allahın belâsı bir nedime, âşıkmış gibi davranır, onu gülünç bir hale sokar. Ne derecede gülünç olduğunu farketmeden sâkin ve sarsılmaz bir halde, gözleri kalbi yukarıda, bu maskara alayının ortasından geçer. Gülünçlüğün o kadar üstündedir ki, ona eziyet edenler yorulurlar, içlerinin belirsiz bir endişeyle doldu-

[1] Don Kişot, II, 42

ğunu hisederler. Ya bu delinin hakkı varsa? Ya gördüğü hayal dünyası gerçek idiyse? Ya kendisine azık ve davranışına kural yaptığı bu garip, gülünç insanlığın gerçek ülküsü ise? O halde doğruyu söyleyen odur, şövalyedir, ve onunla toplum arasındaki karşıtlık (contraste), artık şövalyeliği anlayamayan oplumun gerilemesinden gelmektedir. Burada, Cervantès'in romanı kendine karşı döner: İlkin, modern dünyada delilik olan şövalyelikle alay için yazılan roman, sonunda şövalyeliğe lâyik olmayan modern dünyayla alay eder.

Don Kişot, dükle düşese veda ederek serüven hayatına tekrar atılır. Ömrü artık sonuna yaklaşmıştır. Bu defa Beyaz Ay Şövalyesi kılığına giren Sanson Carrasco, tekrar ona meydan okur. Barcelona'da karşılaşırlar. Don Kişot yenilir, galibin kendisine verdiği cezayı, evine çekilip bir yıl dinlenmek cezasını kabul eder. Fakat serseri şövalyelik hayatının çileciliği, sağlığını harabetmiştir; dinlenmeğe razı olduğu bir sırada yatağa düşer. Bir humma buhranından sonra birdenbire akıllanır ve bütün hayatının bir hayalden ve delilikten başka bir şey olmadığını itiraf eder. Acaba bu, onu sevdiği her şeyden ayırmak için bir deneme miydi? Yahut da Cervantès, ölüme hazırlanmasına, vasiyetnamesini düzenlemeye imkân vermek için ona bir uyanıklık anı mı vermek istemiştir? Ölümü basit ve asil oldu; Sancho Pança da dahil olmak üzere, bütün dostlarına büyük bir üzüntü verdi. Ama Sancho, kendisine vasiyetnâmede iyi bir pay ayrıl-

dığı için üzüntüsünü öbürlerinden daha çabuk unuttu.

Don Kişot Cervantes'in kitabında ölmüştür; ama Cervantes'in kiabıyla, halk yığınlarının hayalinde yaşamaya devam ediyor. Onun hayatı bilhassa memlekeimizde parlak olmuştur. On yedinci yüzyılda ona gülerler, hem de candan, gönülden gülerler; klâsikler onu çok kaba bulur; ama on sekizinci yüzyıl ondan faydalanır ve bir kuklayla eğlenir gibi onunla eğlenir. Sonra, Alman eleştrisinin etkisi altında, Don Kişot'un çehresi değişir; yalnız çehresi değil, ruhu da değişir. Somurtkan yüzlü gülünç şövalye haksızlığa uğrayanları koruyan, kendisine dünya dar gelen, büyük kalpli bir idealist, hülyası olaylarının sert liğine çarptığı için hüzünle ezilen bir kahraman olur. Romantizm onu böyle görmüş, bize böyle devretmiştir [1]. Don Kişot'u bu bözle görmek, Cervantes'e belki de aklından hiç geçmemiş olan şeyleri vermek olur; bununla beraber eserinin birçok yerleri bu yoruma elverişlidir. Cervantes'inki gibi, klâsik eserlerin, derin surette beşerî olan eserlerinin öyle bir özü, öyle bir zenginliği vardır ki, nice kuşaklar onlarda, mâhiyetlerini bozmadan daima yeni anlamlar bulurlar. Bugünkü anlamıyla, Don Kişot özellikle gençliği çekmektedir.

«Kahramanı, zayıfların savunmasına, haksızlıkların düzeltilmesine, yolsuzluklara karşı savaşa iten

[1] **Maurice Bardon, Don Quichotte au XVIIe et au XVIII e sicle. 2 Vol. Paris, 1931**

bu asîl deliliğin anlaşıldığı ve bir dereceye kadar paylaşıldığı bir çağ varsa, o çağ olacağa boyun eğme, dünyadan el etek çekme çağı değildir. Adaleti kurmak için dünyanın kendilerini beklediğine, kendilerine büyük ihtiyaçları olduğuna onunla beraber inanan insanlar, yalnız onlar, onu sevilmek istediği gibi severler. İhtiyarlayınca, insanları daha mutlu etmek için bir vakitler harbe gitmeğe kalktıklarını hayal meyal hatırlayacaklar, çünkü teşebbüs onlara o kadar boş görünecektir. Ama asîl ve cömert yıllarda, uzlaşmayı daha öğrenmedikleri yıllarda, Don Kişot'un çağrısını dinliyorlardı. Sesinin yankısını uzun zaman içinde taşıyana ne mutlu!.. Don Kişot, kalbin gençliğidir.» [1]

---

[1] Paul Hasard: **Don Quichotte de Cervantès**, p. 169

BİBLİYOGRAFYA

a) Don Kişot için başvurulacak eserler:
M. Bardon, Don Quichotte en France au XVII: et au XVIII. siècle. 1931
Paul Hasard, Don Quichotte de Cervantès.
M. de Unamuno, Vida de Don Quijote y Sancho, 1905. Fransızca çevirisi: La vie de Don Quichotte et de Sancho Pança, 1959.

b) Don Kişot'un türkçe çevirileri:
Don Kişot. Türkçeye çevirenler: A. C. - A. H. Mürettibin-i Osmaniye Matbaası, 1328 (1912) İstanbul. (Yalnız birinci cildin tercümesi.)
Don Kişot. Türkçeye çeviren: Hamdi Varoğlu. 2. cilt, 1942. Hilmi Kitabevi.

c) Don Kişot için türkçe yazılar:
J. Cassou, Cervantès'in Dehası; türkçeye çeviren: P. N. Boratav. (Yurt ve Dünya, Ağustos, 1941, sayı: 8.)
Sabahattin Eyüboğlu, Don Kişot, Romanların Romanı. (Edebiyat Fakültesi Mecmuası, No. 1, 1935, İstanbul.)
Ahmet Mithat, Don Kişot (Kırkambar ilâvesi olan Çengi'nin birinci kitabı, *İstanbulda Don Kişot* başlıklı bir hikâye olup, birinci bölümü, Don Kişot hakkında çift sütun üzerinden üç sayfalık bir önsöz ile baş-

lar. Dilimizde Don Kişot hakkında çıkmış ilk yazı olması muhtemel olan bu önsözde A. Mithat, Nasrettin Hoca ile Don Kişot'u kıyaslar.)

Leo Spitzer, Cervantès. Dilimize çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, (Üniversite Konferansları, 1935-1936, No. 47.)

Suut Kemal Yetkin, Don Miguel ve Don QuiJote. (Filozofi ve Sanat) 1935. *Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı*, No. 37.

FAUST

FAUST
(1790—1832)

Faust'u Goethe yaratmıştır. Ama onun ne adını, ne de dış biçimini bulan Goethe değildir; oldukça eski bir kuklayı yakalamış, ona yeni bir ruh vermiştir.

Faust, halk geleneğinin sevdiği sihirbazı temsil ediyordu. Ortaçağ büyüye inanırdı: İnsan, Şeytana başvurarak yüksek sırları açığa çıkarabiliyor ve yazılı, mührlü bir anlaşmayla, ruhuna varıncaya kadar ona her şeyini verirse, her ölümlüye nasib olmıyan dünya hazlarına kavuşabiliyordu. Büyücülerin, gözboyayıcıların, bizzat şeytanın ve kullandıkları iksirlerin, değneklerin Ortaçağ edebiyatında bu kadar büyük bir yer tutması bundan ileri gelir.

Geleneğin tanıttığı büyücüye az çok benzeyen, gerçek bir Faust 16 ncı yüzyılda yaşamıştı. Bu bir meczup mu, yoksa bir şarlatan mıydı? Belki hem meczuptu, hem şarlatandı. Binbir hileye başvurarak, marifetleriyle saf insanların gözlerini kamaştırarak dünyayı dolaşmıştı. Hele Almanya'da Üniversite gençliği arasında pek sevilen ve o gençlik gibi klâsik antikiteye âşık olan Faust, belki de bir gün onları eğlendirmek için Helena'nın hayaletini çağırmış olacak. Sonunda kendisini alteden Şeytanla an-

laşmıştı. Daha sağlığında doğmuş olan efsanesi, ölümünden sonra büsbütün yayıldı. Bu efsane on altıncı yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan «Volksbuch»' da vücut bulur. Bu kitap Faust'un ahlâklaştırıcı maksatlar taşıyan romanlaştırılmış hayatından başka bir şey değildir: Bize tabiatın harikulâde kabiliyetler verdiği, Hıristiyanlık havası içinde yetişmiş, ama gururu yüzünden günah içine batıp gitmiş bir adamı gösterir. Faust, her şeyi öğrenebileceğini, her şeyi elde edebileceğini. sanmış, hülyasını gerçekleştirmek için de ruhunu Şeytan'a vermişti. Şeytan da, yasak bilgiler ve hazlar ortasında, yolunu aydınlatması için ona memurlarından, suç ortaklarından birini, Mephistopheles'i göndermişti. Faust, ne imanı, ne de kurtuluş arzusunu kaybetmişti; Şeytan'ı aldatacağını umuyordu; ama kendisini günahlarının ağına kaptırmış ve içinde cennetin özlemini taşıdığı halde, cehennemden sakınmak kuvvetini kendinde bulamamıştı. Tecrübe bir kere sona erince Mephistopheles kendisini oraya sürüklemişti.

Birçok defalar değiştirilmiş, kukla oyunları için değişik yönlerden kullanılmış olan Faust efsanesinin ruhu değişmemiştir. Yalnız Shakespeare'nin dâhi öncüsü Marlow *«Doktor Faustus'un hayat ve ölümünün trajik tarihi»* dramında Faust'u Tanrı'nın ve kaderin zulmüne karşı isyan etmiş bir Titan olarak göstermek, onun isyanını sevdirmek istemiştir. Fakat kafalar bu değişikliği kabule hazırlanmış değildi, zaten bu değişiklik ne kendini hissettirecek kuvvette, ne de açıklıktaydı. Faust bir efsane gölgesi,

bir hayal olarak kalıyordu. Ona hayat veren Goethe oldu.

«Goethe, Faust efsanesini Frankfurt'da veya Strasbusg'da temsil edilirken görebildiği «*Puppenspiel* (Kukla oyunları)'den ve Croyant Chrétien'in *Volksbuch*'undan biliyordu; 1769 da Frankfurt'dayken Paracelsus'la ve 16 ncı yüzyılın tabiat felsefesiyle aşınalık peyda etmişti. Eski sihirbazın garip kişiliğine karşı bir ilgi duyması ve çağdaşlarının muhayyilesi önünde dalgalanan dâhi insanüstü idealini onda canlandırmayı düşünmesi, onu ilimden yorulmuş, hayatı, tabiatın sezgili bilgisini, ölçüsüz ve hudutsuz hazzı arayan, zamanının bayağı bilgeliğine isyan eden, aşağı ve renksiz yaşayışın verdiği tiksintiden kurtulmak için şeytan'la bir anlaşma imzalayan ve şeytan'ın emri altında, dünya ortasına cesaretle atılan bir Titan olarak tasavvur etmesinin sebepleri böylece kendiliğinden anlaşılır. Fakat koyu protestanlığın mahkûm ettiği, cehenneme lâyık gördüğü bu Titan'ı yeni çağ bağışlıyor ve yüceltiyor; Lessing onu bir bilgi kahramanı olarak kutlamıştı; Goethe ise, onu varlığının bütün kuvvetleriyle ilme, hayata kavuşmak, nefsinde bütün insanlığın sevinçlerini, kederlerini yaşamak isteyen dâhi ve ihtiraslı, insanüstü olarak göklere çıkarıyor» [1].

Bu şahsı, ve hayatını tehlikeye koyan dramı Goethe tam elli yıl kendinde taşıdı, ilk veriyi (donnée) durmadan zenginleştirdi, hattâ değiştirdi: İlk

[1] Henri Lichtenberger: Faust. Giriş, cilt 1, S. 10.

tasavvuru, Faust'u cehennem azabına uğratmaktı, *İkinci Faust'da* onu kurtarır. Hayat tecrübesi genişledikçe, hâtıralarını, hülyalarını, emellerini, zamanındaki ve bütün zamanlardaki insanlığın emellerini bu çerçeve içine atıyor, onlardan bir bütün çıkarıyordu. Anlamıyanlara bu eser, bazan güç ve karışık görünür. Onun mânasını anlamak kolay değildir; yorumcularda ışık arayanlar, onların birbirine aykırı düşünceleri karşısında hayal kırıklığına uğrarlar. Zaten Goethe'nin kendisi bile araştırmamızın faydasızlığını bildirmektedir. Biraz endişe veren şu kelimelerle piyesinin kişilerine soruyor:

«Vaktiyle pek erken olarak, bulanık bakışlarına görünmüş olan titrek hayaletler, yine yaklaşıyorsunuz. Bu sefer sizi yakalamıya teşebbüs edeyim mi dersiniz? Kalbimde o evhama karşı hâlâ bir meyil duyuyor muyum acaba?» [1]

Tiyatro müdürünü, gözler önünde aydınlatılamıyacak kadar geniş ufuklar açan şu kelimelerle, kendi karşısına çıkarır:

«Gökyüzünün hem büyük, hem de küçük ışığını kullanınız. Yıldızları da istediğiniz gibi israf edebilirsiniz. Sudan, ateşten, kayalıklardan, hayvanlardan ve kuşlardan yana herhalde kıtlık çekmezsiniz. O halde, şu daracık tahta barakanın içinde, tekmil kâinatı tavaf ediniz ve hesaplı bir süratle *Gök'ten*

[1] Faust, İthaf. S. 1. (Faust ve İkinci Faust'a ilgili parçalar Recai Bilgin'in çevirisinden olduğu gibi alınmıştır.)

inip dünyanın içinden geçerek, cehenneme kadar gidiniz!» [2]

Goethe bu son cümleyi *Eckermann'la Konuşmalar*'ında şu ifadeyle tekrarlar:

«Faust'umda hangi fikri canlandırmak istediğimi benden soruyorlar. Sanki ben de onu bilirmişim, söyliyebilirmişim gibi! *Gökten inip dünyanın içinden geçerek cehenneme kadar;* icabında fikir bu olabilir; ama bu, bir fikirden çok eylemin bir sürecidir (processus). Sonra, Şeytan'ın bahsi kaybetmesi ve bir insanın daha iyiyi isteye isteye, sonunda yanlış hareketlerden kurtulmıya muvaffak olması; şüphesiz ki birçok noktaları aydınlatmıya elverişli güzel bir düşüncedir, ama gerek eserin esasına, gerek ayrı ayrı alınan bütün sahnelerine hâkim olan fikir bu değildir. Eğer *Faust*'uma koyduğum hayat kadar zengin, o kadar değişik, dolgun bir hayatı tek bir fikrin bütünü bağlıyan ince ipi üzerine dizmek isteseydim, ne güzel bir netice elde etmiş olurdum!»

Goethe devam ediyor:

«Kısacası soyut düşüncelere vücut vermek, şair olarak benim yapacağım iş değildi. Hattâ aralık vermeksizin uyanık olan bir muhayyilenin bana olduğu gibi verdiği türlü izlemleri duygulu, şidetli, sevimli, değişik izlemleri bile ruhumda topluyordum; şair olarak da, kendimde bu hayalleri, bu izlenimleri düzeltmekten, biçimlendirmekten, —tasavvur ettiğim şeylerden okuyanların veya işitenlerin, aldığım

[2] Faust, Sahnede öntemsil, S. 10.

aynı izlenimleri almaları için— onları canlı tasvirlerle yaşatmaktan başka yapacağım şey yoktu» [1].

İşte çeşitli yazıları kıyaslıyarak, dehânın araştırmaları içinde bu kadar karmaşık bir eserin mânasını aramaktan bizi kurtaran sözler. Bizi burada ilgilendiren, kahramanın kendisidir. Kesin biçimini bulan dramla bize olduğu gibi görünen Doktor Faust'dur; onun kişiliği, başına gelenlerin hikâyesinden meydana çıkacaktır.

Faust her gün görülegelen insanlardan değildir. Çünkü gerek Tanrı, gerekse Şeytan, her ikisi de, onu vaktiyle Eyüb Peygamberi gözaltında bulundurdukları gibi, gözaltında bulundurmaktadırlar ve tartışmalarının, bahse tutuşmalarının konusunu o teşkil etmektedir. Onun hiçbir şeyle memnun edilemeyen, gökten en güzel yıldızları, yerden en yüksek hazları isteyen fırtınalı kalbini, Şeytan farketmiştir; onu ihtiraslarının tuzağına düşüreceğinden ve fenalık içine yuvarlıyacağından emindir; yalnız onu baştan çıkarma müsaadesini alabilirse, Tanrı:

«İyi bir insanın karanlık emelleri içinde de, iyi yoldan ayrılmıyacağını» Şeytan'a kabul ettireceğine emin olduğu için tecrübeyi kabul eder.

Böylece Cennet ve Cehennem Doktor Faust'un yeryüzündeki macerasına dikkat kesilirler.

Faust çalışma odasında, fırtınaların sarstığı ruhiyle tartışma halindedir. Ona doktor diyorlar, baş-

---

[2] J. P. Eckermann: Goethe ile Konuşmalar, Jean Chuzeville'in tercümesi, II, S. 308.

kalarının bildiklerinden çok fazlasını da biliyor ;ama ilminin sınırlarına varmıştır, ondan ötede sonsuzluk olduğu için, hiçbir şey bilmediğine inanmıştır. Bu yüzden, insanî olanın üstüne yükselmiye azmetmiş.

«Dünyayı iç yapısına nüfuz ederek öğrenmek, faal kuvvetleri ve ilk unsurları seyre, artık boş sözlerle vakit kaybetmemek için» sihirbazlık etmiye karar vermiştir.

Zekâsı, bilmek ve şüphenin verdiği işkenceyi sarsmak istiyor; kalbi insanı kıvrandıran endişeden kurtulmak istiyor. Daha sonraları, Alfred de Vigny'nin de *Alınyazıları*'nda yapacağı gibi, insanlık haline isyan ediyor:

«Zekânın kabul ettiği en mükemmel şeylere, daima yabancı unsurlar karşı geliyor. Bu dünyada iyiliğe kavuşursak, o zaman en iyi şeyleri yalan ve kuruntu sayarız. Bize hayat veren yüksek duygular bile, dünya kasırgası içinde uyuşup kalıyor. İnsanın muhayyilesi, ümitlere kapılarak, cüretli bir uçuşla, ebediyete doğru açıldığı vakit, bütün emelleri zamanın girdabında birer birer mahvolunca ufacık bir sahayla iktifa edebiliyor. Fakat üzüntü derhal kalbin derinliklerine yerleşiyor, orada gizli ıztıraplar vücude getiriyor ve durmadan çırpınarak, insanın neşesini ve rahatını kaçırıyor. Bu üzüntü mütemadiyen kılık değiştirerek, bazan bir ev veya çiftlik, bazan da kadın veya çocuk halinde göze görünüyor. Onun ateş, hançer ve zehir şekillerine girdiği de oluyor. Sen de, bütün bunların karşısında,

kendine dokunmayan belâlarla, hiçbir vakit kaybetmediğin şeyler için, ağlayıp duruyorsun:» [1]

İnsandaki bilgisizliğin ve korkunun bu çifte köleliğinden nasıl kurtulmalı? Zindandan nasıl kaçmalı? Tanrılara ayrılmış olan sahaya azimle girmekten; hiçliğe yuvarlanmak tehlikesini bile, göze alarak cehennemin ateşleriyle yanan o küçük ağızdan titremeksizin geçmekten başka yapacak şey yok. Bununla beraber, mânasız yeryüzünü ıstıraplı bir korku duymadan terke karar verir:

«Benim göğsümün içinde, maalesef iki ruh yaşıyor, bunların biri diğerinden ayrılmak istiyor: Biri kuvvetli bir sevginin ihtirası içinde, dünyaya kenetlenen uzuvlarla sarılıyor, diğeriyse, toz toprak içinden şiddetle kurtularak, ulu ataların diyarına doğru yükseliyor.

«Eğer, yerle gök arasında saltanat sürerek dolaşan ruhlar varsa, şu altın renkli ince bulutlardan sıyrılarak aşağı insinler ve beni yeni renkli bir hayata kavuştursunlar!» [2].

Bu çağırış boşlukta kaybolup gitmiyor; Faust'un okuma odasına Mephistopheles girer; Mephistopheles kimdir? O, Şeytan değildir, Şeytan'ın bir elçisi, Şeytan'ın güvenini kazanmış bir memurdur. Kendini sorguya çeken ve kim olduğunu söylemesi için sıkıştıran Faust'a cevabı verir:

«Ben daima inkâr eden ruhum! Bunda da haklı-

---

[1] Faust, S. 28.
[2] Faust, S. 46-48.

yım, çünkü vücude gelen her şey mahvolmaya müstehaktır. Bu itibarla hiç bir şey vücuda gelmeseydi, daha iyi olurdu. İşte bundan dolayı, sizin günah, tahripçilik ve kısaca fenalık dediğiniz ne varsa, hepsi benim esas unsurumdur» [1].

Mephistopheles, mukadderatı elinde tutan kötü ruhtur. Aşağı içgüdülerimizin, ne olduğu belirsiz arzularımızın şahididir. Onlara elle tutulur bir vücut veren, onların gerçekleşmelerine çalışan odur; alt şuradaki hayatımızın tanığıdır, bizi tehlikeye, koyan her şeyi aydınlığa o çıkarır, bizi kendimize o ifşa eder. Bundan da büyük iç kışkırtısı olamaz. Ustalıklı bir maharetle bize hükmeder, Şeytan kendisine bir sihir kudreti verdiği için de bizi tatlı hayallerle aldatmakta büyük bir sihirbazlık gösterir. İşte hayalleri tırmalayan o kendine mahsus elbisesiyle yine karşımızda:

«Ben senin vehimlerini dağıtmak için, kenarları sırma işlemeli kırmızı bir elbiseyle, sert ipek kumaştan kısa bir manto giyerek, şapkamın üzerinde horoz tüyü, belimde de uzun ve sivri bir kılıç olduğu halde genç bir asılzade kıyafetiyle buraya geldim. Şimdi sana kısaca tavsiye ediyorum: Bütün bağlardan kurtulup serbest kalarak, hayatın ne olduğunu öğrenebilmen için, sen de tıpkı böyle giyinmelisin» [2].

Hayatın ne olduğunu öğrenmek... Bu kelimelerde müphem, fakat sonsuz bir vaid, insana huzur ve-

[1] Faust, S. 57
[2] Faust. S. 66

ren bir vaid var. Tatmin edilemeyen Faust onu alayla karşılar, zehir gibi acı bir kahkahayla ruhunun derinliklerini açığa vurur.

«Ne giyersem giyeyim, yine yeryüzündeki bu dar hayatın azabını çekeceğim. Sade gülüp oynamıyacak kadar yaşlıyım, arzusuz olmıyacak kadar da gencim. Bu dünya bana ne verebilir ki?

«Vaz geç bu işten! Bu işten vazgeç!

«İşte bu, herkesin kulaklarında çınlayan ve bütün ömrümüzün devamı müddetince, her saatin bize boğuk bir sesle tekrar ettiği ebedî nakarattır.

«Sabahları hep korku içinde uyanıyorum. Geçip giderken, benim bir tek arzumu yerine getirmeyen, herhangi bir neşe alâmetini bile inatçı bir aksilikle bastıran, ve heyecanlı göğsümün ferahlanmasına, hayatın bin türlü gailesiyle engel olan günü görünce, acı göz yaşları dökerek ağlamak istiyorum.

«Gece olunca da yine endişe içinde yatağıma uzanmak mecburiyetinde kalıyorum. Lâkin burada da bana rahat nasip olmuyor, ve korkulu rüyalar beni dehşete düşürüyor.

«Kalbimdeki Allah, içimde derin heyecanlar uyandırabiliyor. Fakat bütün kuvvetlerime hükmederek beni dışarıda hiç bir faaliyete geçiremiyor.

«İşte bu suretle yaşamak bana bir yük olduğundan, ölümü özlüyorum ve hayattan tiksiniyorum.» [1].

Mephistopheles, bu sözler karşısında ümidini

[1] Faust S. 66.

kaybetmez. Bu adamı, düşüncesini ve hayatını felce uğratan yalnızlıktan çekip çıkarmayı kabul eder; hayatın güzel olduğunu, tatmin edildiğini ona söyletmeyi üzerine alır. İşte o zaman Faust anlaşmayı bizzat teklif eder:

«Eğer ben, günün birinde, âtıl bir halde, tenbellik yatağına uzanacak olursam, hemen o anda yok olayım! Eğer sen de bir gün, bana kendi kendini beğendirecek kadar, yüzüme gülerek beni aldatabilirsen, ve bir takım zevklerle gözümü boyayabilirsen, o gün benim son günüm olsun! Bu hususta bahse girerim!» [1].

Bir insan ruhu olduğu için, zevkin büyülerinden kurtulamıyacak olan bu ruhu daha şimdiden elaltında bulundurduğuna emin olan Mephistopheles anlaşmayı kabul eder. Faust'la Mephistopheles büyük maceralar aramaya çıkarlar. Korunç bir sır taşımaktadırlar. Giriştikleri bahsin mânası, açıklanmak istenince ya bulanık, müphem bir hal alır, yahut da anlaşılmayacak derecede genişler.

«İlk bakışta bahsin hudutları çok açık görünüyor. Allah'la Şeytan bir insan ruhunu ele geçirmek için yarış etmektedirler. Mesele bir Titan olan Faust'un cennete mi cehenneme mi gideceğini, onu ideale sürükleyen hamleye bağlı mı kalacağını, yoksa Mephistopheles'in onu ifsad mı edeceğini bilmektir. Ama kısa bir düşünce Faust'un sadece bir fert değil, aynı zamanda insanlığın tipi olduğunu ve piyeste

[1] Faust, S. 71

yalnız bir ferdin mukadderatiyle değil, insanlığın mukadderatiyle de oynadığını derhal gösterir. Mesele, bu mukadderatın Allaha mı, yoksa Şeytana mı ait olduğunu, şerefle âhenge, huzura, ahlâklılığa ve saadete mi yükseleceğini, yoksa günah ve kötümserlik içine mi düşeceğini bilmektir. Hıristiyanlığın bu ilk bilgilerine yabancı olan başka insanlar için bu anlaşma sembolik bir mâna taşır. Ulvî veya süflî ruhunun üstün gelmesine göre, insan ya «kurtulacak» yahut da «mahvolacak» dır. Aslında Faust'la Mephistopheles arasında, tartışma konusu olan mesele, ebedî hayatın, huzurun, ulvî ruhu Allah'a yükselten emellerin bir gerçek mi, yoksa boş bir hayal mi olduğunu, insanın yüksek bir hayata mı kavuşacağını, yoksa sonu gelmeyen bir azaba mı mahkûm olduğunu bilmektir» [1].

Bu kadar çok maksatlar güden, bu kadar karmaşık (complexe) işleri üzerine alan Doktor Faus'un bazan nüfuz edilmez karanlıklar içinde bocalamasına şaşmamalı. Ama biz burada bu problemleri aydınlatacak değiliz; Faust'u, bir cehennem sihirbazına açlığını gidermekten âciz olduğunu söyleyen aç bir adam olarak izliyelim.

Mephistopheles, hayatın içki ve neşeryle nasıl geçirilebileceğini göstermek için, Faust'u ilkin Leipzicg'deki Auerbach meyhanesine, öğrenciler arasına, neşeli bir kalabalık içine götürür. Orada içilir, eğlenilir, şarkı söylenilir; koro halinde tekrarlanan na-

[1] Henri Lichtenberger: Faust, 1 19.

karat, bu insan sevincinin niteliği (qualité) hakkında bize bir fikir verebilir.

Hepsi (şarkı söyliyerek)

Tıpkı beş yüz domuz bulan
Yamyam gibi bahtiyarız.

Faust iğrenmiştir, söyliyecek ancak tek bir söz bulur: «Artık çekilip gitmek isterim.» Sarhoşluk, meyhane zevkleri onu baştan çıkaramaz, ateşli ruhu üzerinde hiçbir tesir gösteremez.

Aşkın eğinimi (tentation) daha tehlikeli olacaktır. Burada Margarete görünür. O kadar taze, sâf ve samimî olan bu halk kızında, Goethe'nin çocukluk çağından çıkarken o kadar ihtirasla sevdiği Grethen'in hiç olmazsa portresini veya hâtırasını görmek gerekir.

Eğer Goethe onu, odasında, çıkrığının başında oturmuş, ince, akıllı bir kız olarak tasvir ediyorsa, on dört yaşındayken, Frankfurt meyhanesinde onu böyle gördüğü, bu gibi hayalleri de hiç bir şey silmediği içindir. Margaret'nin güzelliğinde, ruhunda yapmacık denecek hiç bir şey yoktur; mâsum ve sâftır, ama şefkat dolu bir kalbi olduğu, yalandan, kötülükten haberi olmadığı için müdafaasızdır. Mephistopheles, Faust'un cinayeti için onu seçerken ne yaptığını çok iyi biliyordu.

İlkönce Şeytan'ın ümitleri boşa çıkar. Bu kadar mâsumluk karşısında Faust yavaş yavaş teessüre kapılır, unutulmuş sandığı sevgileri tekrar bulur.

---

[1] R. d'Harcourt **L'Education sentimentale de Goethe**. Bölüm VII.

Margarete'ye karşı saygıyla dolu bir sevgi duyar, Mephistopheles'in ümit ettiği gibi alçalacağı, yolunu şaşıracağı yerde ideale karşı bir coşkunluk gösterir. Ama en ince insan aşkı bile şehvetin ağlarından kurtulamaz, Baştan çıkarıcı, devamlı ısrarlariyle, yükseklere doğru kaçan yoldaşını bayağılıklarına sürükler. Faust'la Margarete'nin aşkı, bu aşkı kuşatan bütün şiir büyüsüne rağmen, bu gibi maceralarda her zaman görülen çirkin sonuçla tamamlanır; annesi ölür, kardeşi Valentin düelloda öldürülür, namusu berbat olan Margarete de çocuğunu öldürdüğü için hapse atılır. Bütün bu felâketlere sebep olan Faust'dır; avunmak için Walpurgis [1] gecesinde Mephistopheles'in ardından gider, bir sihirbaz kadınla danseder. Bu anda, düştüğü sefaletin ta dibine yuvarlanmıştır; bir adım daha atsa idealizmi öldürecek, içinde bulunduğu kaba zevklerden memnun kaldığını bildirecek, böylece bahsi kaybetmiş olacaktır.

Onu kurbanı kurtarır: Walpurgis gecesinin aşağılık içki ve eğlence âleminde Margarete ona görünür, bu düşünceli genç yüz ona aşkının hülyalarını, hayallerini hatırlatır. Sihirbaz kadınların bulunduğu o korkulu yerden dışarı fırlar, hapishaneye koşar, Margarete'nin ayaklarına kapanır onu cellâdın elinden kurtarmak için kaçırmıya çalışır. Ama Margarete'nin hayatta artık gözü yoktur; ehemmiyet verdiği tek şey, gerçek bir aşk duygusunun sami-

(1) Periler bayramı: Efsaneye göre perilerin Blockoberg tepesinde toplandıkları bir Mayıs gecesidir.

mîliğidir; eğer onu mezara birlikte götürebilirse, kaderle barışmış, «kurtulmuş» olacaktır; Faust o da, Mephistopheles'in gelişmesini görmek istediği o aşağılık zevklerin üstüne yükselten aynı duyguyla kurtulacaktır. Dramın bu birinci kısmı sonunda Faust zilletin çok aşağılarına düşmüş, kendisini süfli ruhuna kaptırmasına ramak kalmıştır; ama mademki başka şeyin hasretini, arzusunu taşıyor, henüz her şey kaybolmamıştır; günah içinde bile, günahın üstüne yükselmiştir.

Margarete'nin ölümiyle ümitsizliğe düşen Faust'u avutmak için melekler, hava perileri gelirler, ona uyku verirler, bütün acıları dindiren unutkanlığı içirirler. Onda kesin olarak hiçbir şey bozulmamıştır! Kuvvetlerini tekrar bulur, saadeti araştırmaya tekrar koyulabilecek, Mephistopheles onu iğfale tekrar başlıyacak, uzun zamandır beklediği memnunluk çığlığını ondan koparmıya çalışacaktır.

Aşkın eğiniminden sonra ünün, zenginliğin eğinim (tentation) i başlar. Mephistopheles, Faust'u bu defa imparatorun sarayına götürür. İmparatorluk çürümüştür, imparator da onu kurtarmaktan âcizdir. Soytarısı kör kandil sarhoş olduğu için Mephistopheles'i onun yerine soytarı olarak alır, Faust da sarayın sihirbazı olur. İğreti soytarı imparatora, imparatorluğun toprağı altında muazzam defineler saklı bulunduğunu söyler; bu definelerden faydalanmak için toprağı kazıp onları çıkarmağa bile lüzum yoktur, halkı sadece onların varlığına inandırmak yeter. İmparatorluğun refah ve saadetini ya-

ratan halkın imanıdır. Eğlenmekten başka yapacak şey yoktur. Maskeli bir eğlence sırasında, gürültüden ve zevkten sersem bir hale gelmiş olan imparatordan, yeraltı definesi karşılık tutularak, bir kâğıd parçasına değer veren bir imza kòparılır; gelir sağlanmıştır; onu ilânihaye çoğaltmak mümkündür. İmparatorun zenginliğine artık hudut yoktur.

Zenginlik içinde yüzen bir saray halkını eğlendirmekten başka yapacak şey yok. Faust, esrarlı anahtariyle, okur yazarlar için perilerin hayatını gösteren bir nevi oyun düzenler ve Paris'le Hélèna'nın hayaletlerini çağırır. Sinemayı andıran bu eğlenceden zevk alır görünmektedir; fakat Hélèna'nın geldiğini görünce ilâhi güzelliğiyle gözler kamaşır, gönlü bu güzelliğin aşkıyla tutuşur. İmkânsız bir rüyanın doğurduğu bu idealist ihtiras Faust'u o kadar sarar ki, sihirbazlık rolünü unutacak kadar Paris'i kıskanır, anahtarını muzaffer çobana doğru çevirir; bu aksi hareket karşısında, bütün o güzel manzara kaybolur. Zaten böyle çok şeyler istiyen bir ruhu tatmin etmiyecek kadar önemsizdi.

Ama bu kaybolan hayal, Faust'un ruhunda, ona bir dakikacık olsun huzur bırakmıyan büyük bir arzu tutuşturmuştur.

«Gözlerime inanayım mı? Yoksa en feyizli bir şekilde akan bu güzellik pınarı, ruhumun derinliklerinde mi tecessüm ediyor? O korkunç gezintim şimdi en mesut semeresini veriyor. Dünya da eskiden benim için nasıl bir hiçlikten kapalı bir kutudan ibaretti! Benim rahipliğimdenberi de ne oldu?

O ancak şimdi arzu edilmiye değer, esaslı ve devamlı bir mahiyet aldı- Bundan sonra senden vazgeçersem, ömrümün nefesi kesilsin!.. Bütün kuvvetlerimin coşkunluğunu, ihtiraslarımın özünü, içimdeki temayülü, aşkı, tapınma hissini ve çılgınlığı vakfettiğim kadın, sensin.» [1]

Tekrar senden uzakta yaşamıya hiç razı olur muyum?..

Faust nihayet yolunu bulur; ihtiraslarına bir hedef tesbit etmiştir. Bu hedef, Hélèna'da tecessüm eden eşsiz güzelliktir, bütün arzularını yerine getiren Mephistopheles'den, sihirbazdan, yanına yaklaşılır yaklaşılmaz duman halinde eriyip kaybolan Hélèna'yı değil, canlı ve henüz baharında olan Isparta'lı Héèna'yı, Truvalı Hélèna'yı kendisine vermesini ister. Aynı zamanda karakterine, gönül eğilimine uygun olan bir araştırmaya girişir. Faust burada kendi kendini aşar, bilgiyle, aşkla hakikati ve güzelliği aynı ilgiyle izliyen o ebedî insanı temsil eder; ilkel Don Juan'la hemen hemen hiçbir benzerliği olmayan, ama kendisinde insanlığın emellerini taşıyan romantik Don Juan'ın kardeşi olur. Bu noktada Goethe'nin ikincil tasavvurları, beklenilmeyen bir tarzda esas tasavvuruna karışır, dramı evren ölçüsünde bir tragediyaya çevirir; bunlar hazırlıksız okuyucular için dramın düzenini bozarlar, onun kavranışını güçleştirirler. Mephistopheles, Faust'a Ispartalı Hélèna'yı teslim edeceği için, şairin bizi alıp Yuna-

[1] **Faust**, ikinci bölüm, İmparatorluk sarayında, S 84.

nistan'a Isparta'ya götüreceğini iyiden iyiye anlıyoruz. Fakat Hélèna'nın bu dirilişi, Goethe'nin düşüncesini, uzun yıllardanberi zihninden ayrılmayan bir meseleye, hayatın doğuşu meselesine çeker. Zamanındaki ilmin büyük varsayımlarını açıklayan ve tartışan konuşmaların sebebi budur; Homunculus'a, bir şişe içinde kapalı duran kimyevi insana hayat vermek imkânını arayan Wagner'in, Faust'un çömezinin o garip teşebbüse girmesine sebep de budur. Faust Hélèna'nın peşinde, Homonculus hayat ilkesinin peşinde, Mephistopheles kendisi kadar çirkin, kendisi kadar kötü bir yaratığın peşinde, Goethe de kendi probleminin hal sureti peşinde, bizi o klâsik Walpurgis gecesine sürüklerler. Bu gecede, yalnız tanrılarla tanrıçaların mitolojisi değil, Demiurgos'ların, yere göğe, sulara, cehennemelere hükmeden gerçeksiz varlıkların mitolojisi, bütün mitoloji, en ehemmiyetsiz şeyleri bile gözden kaçırmayan bir humanist tarafından canlandırılmaktadır. Bu karışık Walpurgis gecesini bırakalım. Bizi ilgilendiren Faust'un macerası, karakterinin gelişmesidir.

Faust, Chiron'a rastlar, Hélèna'yı nasıl aradığını, ele geçiremezse yaşayamıyacağını ona anlatır. Chiron onu deli zanneder, acır, bu hastalıktan onu kurtarmak ister, ama Faust bu hastalıktan kurtulmak istemediğini, bayağı düşünceleri olsaydı başkaları gibi hor görüleceğini ona söyler. Bununla beraber yüksek sırları saklayan Esculape'ın kızı Manto'nun yanına gitmiye razı olur. Manto, Faust'un gözlerindeki coşkunluktan, insanın delirmek için değil,

ideale varmak için kendi kendisini aştığını derhal anlar ,ona şu parlak sözle güven verir: «Ben imkânsız olan şeyi istiyeni severim!» Faust'u, Persephone'nin yanına götürür; müteessir olan Perséphone Hélèna'yı canlı olarak Faust'a teslim eder.

Faust Hélèna'yı, Mephistopheles'in kendisi için Peloponez dağlarında hazırladığı şatoya götürür, orada, bütün hayatınca hayal ettiği büyük rüyayı onunla yaşar; şüphesiz bu rüya, her zaman görülen bayağı bir aşk değil, kıyas kabul etmiyecek derecede yepyeni, asîl bir aşktır. Zaten vakurluğunu kaybetmiyen sevincinde devamlı bir endişe vardır; oğulları Euphorion, hiçbir şeyin memnun etmediği, hayatını tehlikeye koyacak derecede çılgın bir hızla hareket eden, kanatlı, hareketli bir yaratık, ateşten bir yaratıktır; biran için tesbit etmek istedikleri, ama kendini kararsızlığa veren insanın uzun zaman zaptedemediği, o uçucu şiiri çok güzel temsil eder. Euphorion boşluğa doğru atılır ve ölür; sonra Hélèna da ölür, ortadan kaybolur, Faust, şaşkın, yurt özleminden ezilmiş bir halde tekrar yalnız kalır. Mephistopheles, bütün güçlükleri yenmesine rağmen Faust'dan bir memnunuluk çığlığı koparmıya muvaffak olamaz; Margarete'nin aşkı hüzünlere, cinayetlere sebep olmuştu; noksansız güzellik aşkı, Hélèna'nın aşkı da hayal kırıklığı verir. Her şey boştur. Faust, aşk ve güzellik vehminden de kurtulur.

Sükûnet bulmayan bu kalbin arzu edeceği daha ne kalmıştır? İş; ama insanları hayran eden yepyeni, işidilmemiş bir iş. Deniz, yeryüzünü kapla-

makta, onu kısırlaştırmaktadır; denizi gerilere atmak, ona yeni sınırlar çizmek, böylece kurtarılan toprağı çiçeklerle, meyvalarla, neşeli insanlarla doldurmak ne güzel bir şey olurdu! İşte Faust'un hülyası! Bu hülyayı gerçekleştirecek vasıtaları temin etmek Mephistopheles'in işidir. O bunda kusur etmez, çünkü vadetmiştir; zaten Faust'un bayağı bir gururun cazibesine kendini kaptıracağına, nihayet bu hayalle tatmin edilmiş olduğunu bildireceğine emin; imparatorluk işlerini derhal ele almayı mümkün kılacak ve Anti-César'ı mağlûp edecek sihirli vasıtaları onun emrine verir. Bu zaferle işlerini yoluna koyan imparator, denizin kenarındaki bölgeyi Faust'a mükâfat olarak verir. Cüretli hülyalar gerçekleşir; kuvvetli bentler denizi geriye atarlar ve kısır unsurlardan elde edilen topraklar ziraate ayrılır, evlerle örtülür. Tatmin edilmiş gururun verdiği coşkun sevinç.

Tatmin edilmiş mi? Henüz değil. İki ihtiyarın, Philémon'la Baucis'in, Faust'un çalışmasına güvenleri yoktur; bereketli ovaya inecekleri yerde, kupkuru tepede kalırlar, oturdukları küçük ev de, alay eden bir itiraz gibi orada durmaktadır. Faust, sarayını genişletmek için bu evi almak ister; ama Philémon'la Baucis bir türlü onu satmak istemezler. Faust'un içinde olup bitenleri adım adım izleyen Mephistopheles, gizli arzusunun, öfkesinin tanığıdır: Her zaman olduğu gibi —bütün iğvanın özü de bu değil mi— aşağı içgüdülere, hainee düşüncelere vücut verir; onları canlandırır; öyle ki kötülük saplantı bir fikir

olur; Mephistopheles uygun zamanda görünür, ondan son bir müzakereye girişmek müsaadesini alır: Philémon'la Baucis'i kandırmaya çalışacaktır, ama bunda muvaffak olamazsa sert tedbirlere başvuracaktır. Faust'un gizli arzularını yorumlayarak, ücra evi ateşe verir, Philémon'la Baucis yangında ölürler.

Faust bunu istememişti; öfkelenir, itiraz eder, vekilini suçlu bulur, lânetler. Ama yapılmasını istemediği şeyi içinden geçirmişti, bunu belli etmişti; o halde kârına konmak istediği bu cinayetten sorumludur, kendini suçlu bulmaktadır; bu kadar aşağılara düştüğünden dolayı utanç duymaktadır, yeni düşüncelere engel olmak için, büyüden vazgeçer, Mephistopheles'le arasında olan bağlılığı bozar, artık insanlara mahsus vasıtalarla hareket eden bir insandan başka bir şey olmamıya karar verir. Ama vicdanının dışında tabiatın kulislerinde yaşamıya alıştığı, realite bulanık bir hal aldığı ve aldatıcı hayaller onun bütün yollarını kapladığı için bu öyle pek kolay olmıyacaktır. Bununla beraber deneyecektir. Yüz yaşını geçtiği halde iradesi eskiden nasılsa yine öyledir; insanlık mesleğinin gereklerini yerine getirmek için kuvvetten de yoksun değildir.

«Ben yalnız dünyayı dolaştım, her zevki saçlarından yakaladım, beni tatmin etmiyeni salıverdim, sıyrılıp kaçmak isteyeni de serbest bıraktım. Türlü türlü hevesler duydum, her isteğimi yerine getirdim, sonra yine birçok arzulara kapıldım, ve böylece ömrümü hep fırtınalar içinde geçirdim. Önce büyük ve

güçlü adımlar atıyordum, fakat şimdi akıllı ve tedbirli davranıyorum. Yeryüzünü kâfi derecede biliyorum, öte tarafa bakan pencereyse, bizim için kapalıdır. Kamaşan gözlerini kırpıştırarak oraya doğru çeviren, ve bulutların üstünde kendine benzeyenler bulunduğunu hayal eden, budaladır! O, olduğu yere sımsıkı basmalı ve burada etrafına bakmalı. Kabiliyetli olan için, bu dünya dilsiz değildir. Onun ebediyette dolaşmasına ne lüzum var! Bildiği şeylerin hepsi, elle tutulabilir. Onun için o yeryüzünde yoluna devam etmeli, karşısına hayaletler çıkarsa aldırmamalı, yolunda giderken hem elem duymalı, hem de saadet bulmalı, fakat, hiçbir vakit memnun olmamalı!» [1]

Faust, asla huzur ve sükûn tanımayan insanın o tabiî halini alınca, Mephistopheles'in elinden kesin olarak kurtulacak mıdır? Mephistopheles tetikte duruyor. Faust artık endişeli bir insan olunca, içini kaplayan üzüntü onu kör eder, Şeytan da onu aldatmak için bundan faydalanır. Faust denize karşı yeni bir savaşa girişmek, fecir vakti kazma ve kürekleri almak için işçilere emir verdiğinden, Mephistopheles, büyüden başka bir şey olmayan bir işin, hayalî gürültüleriyle onun etrafını doldurur. İhtiyar aldanır; bu zirveye insana öz vasıtalarla eriştiğini zanneder, tatmin edilmiş olduğunu söyler.

«Buranın içerisi cennet gibi bir ülke olacak. O zaman varsın dışarıda kuduran dalgalar, seddin üs-

[1] **Faust**, II, S. 311.

tüne kadar çıksın. Deniz içeriye şiddetle saldırmak için, bunu kemirdiği takdirde, bütün halk açılan gediği elbirliğiyle kapatmaya koşacak. Evet! Ben kendimi tamamiyle bu düşünceye verdim. Akıl ve hikmetimin son kararı budur: Hayata olduğu gibi hürriyete de, ancak onu her gün yeniden elde etmek zorunda kalan lâyıktır. Böylece çocuklar, büyükler ve ihtiyarlar değerli yıllarını, burada tehlikelerle sarılı olarak geçirecekler. Ben böyle bir kaynaşmayı görmek ve serbest topraklar üstünde, hür bir milletin arasında bulunmak isterdim. İşte ben o ana çok çok: «Dur gitme, aman ne güzelsin!» diyebilirdim. Benim yeryüzünde geçirdiğim günlerin izi, asırlarca kaybolmıyacak... Bu yüksek saadeti içimde duyarak, şimdi en yüce bir anın zevkini tadıyorum.» [1]

Bahtsız adam! Tatmin edildiğini bildirmişti; bahsi kaybeder, arkaya doğru yıkılır, Lemur'ler onu tutup yere yatırırlar. Mephistopheles kahkahayı basar: Faust, gerçek sevinçler karşısında ikrahtan başka bir şey duymamıştı, aldatıldığı, kendisine hayalî bir zevk verildiği zaman saadete kavuşur!

Demek Tanrı yenilmiştir, Faust da Şeytan'ın penceresindedir. Goethe bu yenilgiyi tevekkülle karşılayamaz. Faust hayatının en kötü anlarında, zevklerinin üstünde kalmasını bilmiştir; hülyası onu ne kadar yükseklere götürmüş olursa olsun, daima daha yukarılara çıkmayı arzu etmiştir. Tatmin edilmiş olduğunu söylediği dakikada bile kendisi için

[1] Gothe, **Faust** II, S. 317.

tesbit ettiği bir yükseliş içinde tatmin edildiğini söyler. Hakikatta, onun her şeyi, neşesi gibi endişesi de asîldir; esas budur, cinayetlerine gelince onlar birtakım arızî hareketlerden başka bir şey değildir; işte tam bir insan, Tanrının beklediğine cevap veren bir insan olması da bundan ileri gelir. Bunun içindir ki Tanrı, onu Mephistopheles'in elinden kurtarmak, cennete götürmek üzere meleklerini gönderir. Faust'un tövbekârlara mahsus olan yeri orada hazırlanmıştır. Orada temizlenecek, orada şan ve şerefe ulaşacaktır: Margarete onu unutmamıştır, Mater Gloriosa onun için şefaat eder. Faust'un hayat dairesi nasıl Gretchen'in tebessümiyle açılmışsa onun tebessümiyle gene öylece kapanır. Lahutî bir koro, şu karanlık, nihayetsiz sözleri söyler:

«Bütün bu olup bitenler —bir sembolden ibarettir!— Erişilmeyen şeyler burada birer hakikat —anlaşılmayanlar birer vâkıa— bizi yükselten de ebedî kadınlıktır.»

İnsana ıztırabı da, vakarı da veren hep endişedir, onu suçlarla dolu şaşkınlıklara atsa da selâmetinin ilkesi gene budur. Yalnız tatmin edilmiş olanlar, sevemedikleri için kurtarılamazlar. Faust'un karakterindeki karmaşalıklardan, türlü arzular içinde, beliren şey sadece bu duygudur.

BİBLİYOGRAFYA

a) *Faust için başvurulacak almanca eserler:*

Friedrich Theodor V i s c h e r, Goethes Faust, Neue Beiträge zur Kritik des Gedichts. Stuttgart. 3, Auflage 1931.

H. B a u m g a r t, Goethes Faust als einheitliche Dichtung erläutert. «Königsberg 1893-1902.»

Kuno F i s c h e r, Goethes Faust. Über die Entstehung und Komposition des Gedichts. 7. Auflage. 4 Bde. Heidelberg 1913.

Ernst T r a u m a n n, Goethes Faust. Nach Entstehung und Inhalt erklärt. 2. Auflage 2. Bde. München 1919/20.

Ernst von A s t e r, Goethes Faust (Philosophische Reihe hirsg. von Dr. Alfred Werner) München 1923.

Herman H e f e l e, Goethes Faust. Stuttgart 1931.

Goethes Faust, erläutert von Theodor F r i e d r i c h. (Reclams Universal - Bibliothek Nr. 7177-80). Leipzig 1932.

b) *Faust'un türkçe tercümeleri:*

Faust. Mütercimi: Galip Bahtiyar. (Hayat'ın ilâvesi olarak). İstanbul, Millî Matbaa 1926.

Faust. (Trajedinin iki kısmından bir defada temsil edilebilecek şekilde Paul Mederow tarafından tertibedilen şeklin). Türkçeye çeviren: Seniha Bedri Göknil, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1935.

Faust türkçeye çeviren: Recai Bilgin. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman Klâsikleri. Maarif Vekilliği 1941. *(Tercümede, birer notla ait oldukları perde ve sahneler gösterilerek zikredilen metinler, bu tercümeden alınmıştır.)*

Faust. Türkçeye çeviren: Sadi Irmak, İstanbul Kitabevi, İst. 1960.

c) *Faust için türkçe de yazılanlar:*

Abdülhak Adnan Adıvar, Faust, tahlil tecrübesi (hülâsa). İstanbul Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1940.

Burhanettin Batıman, Goethe, Faust, I. Kısım, tahlil ve tefsirleri. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından. No. 179). İstanbul, Riza Koşkun Matbaası, 1942.

Ernst von Aster; Faust. (Üniversite Konferansları, 1939-1940, sayfa 101-111.)

Halil Fikret Kanad, Goethe ve Faust, ikinci baskı, 1940. Ankara Recep Ulusoğlu Basımevi.

Melâhat Özgü, Faust, İnsanlığın Trajedisi, 1939 (Cumhuriyet Halk Partisi Konferanslar Serisi, kitap 3, sayfa 61).

Orhan Saadettin, Faust. (İstanbul, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. IX. sayı 2, sayfa 374).

KÜLTÜR SERİSİ

1. Genç Bir şaire Mektuplar — Rainer Maria Rilke
2. Duygular ve Âdetler — André Maurois
3. Güzellik ve Cinsiyet — Charles Lalo
4. Nietzche ve Alman Felsefî Düşünüşüne Giriş — Bernard Gœthuysen
5. Edebiyat ve Sanatta Sıkılganlar — J. Gabriel Deroux
6. İlk Akdeniz Medeniyetleri — L. Dugas
7. Mülkiyetin Tarihi — Felicien Challaye
8. Çayname — Okakura Kakuzo
9. Felsefe Meseleleri — Bertrand Russel
10. Dünya Edebiyatının Ölmiyen Üç Tipi — J. Calvet
11. Bir Dünya Görüşü — Jules Romains
12. Sanatta Ritmler ve Kanunlar — W. Deonna
13. Ahlâkın Ahlâksızlığı — Fr. Paulhan
14. Söz ve Fikir Hürriyeti — J. B. Bury
15. Epikür'ün (Yaşama Sevinci) Felsefesi — H. Schmidt
16. Delilik — Jean Fretet
17. Sinema Tarihi — Lo Duca
18. Sanat ve Edebiyatta Câniler — Enrico Ferri
19. Felsefe Meselelerinin Bugünkü Durumu — A. Cresson
20. Sanatta Yaratıcılığın Sırrı — Stefan Sweig
21. Musiki ve İnsan Ruhu — Adolf von Grolman
22. Marksizm — A. Deschamp
23. Düşünme Sanatı — Jean Guitton
24. Konuşma Sanatı — R. de S. Laurent
25. İktisadi Doktrinler — Jean de Lajugie
26. Siyasî Propaganda — J.-M. Domenach
27. Çocugun Cinsel Eğitimi — A. Berge
28. Siyasi Rejimler — Maurice Duverger
29. Modern Basın — Pierre Denoyer
30. Adalet Tarihi — Marcel Rousselet
31. Sosyal Sınıflar — Pierre Laroque
32. Sosyalizm — G. Bourgin ve P. Rimbert
33. Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri — Guy Jacquin
34. Hatiplik Sanatı — J. Brun Ros
35. Freud ve Öğretisi — Stefan Zweig

REMZİ KİTABEVİ